مجلة فصلية محكمة تصدرها كلية
التربية للعلوم الإنسانية ـ جامعة كركوك

مجلة جامعة كركوك للدراسات الإنسانية

آذار 2025- المجلد 20- العدد الاول - الجزء الاول

مجلة فصلية صادرة من
كلية التربية للعلوم الإنسانية
جامعة كركوك
issn 1992 - 1179

العنوان البريدي
العراق/ كركوك/ جامعة كركوك
صندوق البريد: 2281 والرمز البريدي: 52001

مجلة جامعة كركوك للدراسات الإنسانية
آذار 2025- المجلد 20- العدد الاول- الجزء الاول

مجلة جامعة كركوك للدراسات الانسانية

آذار المجلد 20-العدد الاول - الجزء الاول

مجلة فصلية صادرة من كلية التربية للعلوم الإنسانية
جامعة كركوك

issn 1992 - 1179

العنوان البريدي
العراق/ كركوك/ جامعة كركوك
صندوق البريد: 2281 والرمز البريدي: 52001

E. mail
kujhs@uokirkuk.edu.iq

Editor
Prof. Dr.
Murad Ismael Ahmed Naftache

آذار 2025

أعضاء هيئة التحرير

التوقيع	الاسم
رئيس هيئة التحرير	ا. د. مراد إسماعيل احمد
مدير هيئة التحرير	ا. د. نوفل حمد خضر
عضو هيئة التحرير	ا. د. سهيلة طه محمد
عضو هيئة التحرير	ا. د. نجيب محمود أبو كركي
عضو هيئة التحرير	ا. د. صفية جابر عيد
عضو هيئة التحرير	ا. د. محمود شاكر مجيد
عضو هيئة التحرير	ا. د. فهد عباس سليمان
عضو هيئة التحرير	ا. د. يوسف محمد عيدان
عضو هيئة التحرير	ا. د. نجاة دمير
عضو هيئة التحرير	ا. د. مصطفى التون
عضو هيئة التحرير	ا. م. د. محمد علي شريف
عضو هيئة التحرير	ا. م. د. كامل عبد القادر حسين
عضو هيئة التحرير	ا. م. د. ماهية محسن حسن
عضو هيئة التحرير	ا. م. د. ذكرى عبد الحافظ عبد اللطيف
عضو هيئة التحرير	ا. م. د. خالد احمد هواس
عضو هيئة التحرير	ا. م. د. حمدي لطيف خير الله
عضو هيئة التحرير	ا. م. د. علي هادي حسن
عضو هيئة التحرير	ا. م. د. سيروان سمين احمد
عضو هيئة التحرير	ا. م. د. عز الدين صابر محمد
عضو هيئة التحرير	ا. م. د. مشتاق علي الله ويردي
عضو هيئة التحرير	ا.م. فلاح صلاح الدين مصطفى
عضو هيئة التحرير	ا. م. د. محمد نجم الدين انجه
عضو هيئة التحرير	م. د. زينب عصمت صفاء الدين

مقدمة

يشرفني أن أقدم لكم هذه المقدمة التي تسلط الضوء على الدور الحيوي والمهم للبحوث التي يقدمها الباحثون للمجلة، والتي تسهم بشكل فاعل في تعزيز وتطوير مجالات الدراسات الإنسانية. إن المجلة تهدف إلى توفير منصة علمية رائدة لنشر الأعمال الأكاديمية التي تتناول قضايا حيوية في مختلف فروع العلوم الإنسانية، بما في ذلك الفلسفة، وعلم الاجتماع، والأنثروبولوجيا، وعلم النفس، واللغة، والتاريخ، والفنون، وغيرها.

إن الأبحاث المقدمة للمجلة ليست مجرد نتائج لدراسات علمية، بل هي محطات فكرية تعكس تطور المفاهيم والنظريات في هذه المجالات. تعمل هذه الدراسات على طرح حلول للمشاكل المعاصرة، وفهم الظواهر الإنسانية في سياقاتها المختلفة، كما تساهم في تقديم رؤى جديدة لتطوير المجتمع وتعزيز الوعي الثقافي والعلمي.

إن الدور الكبير لهذه البحوث لا يتوقف عند نشر المعرفة فقط، بل يتعداه إلى تحفيز التفكير النقدي والإبداعي، ودعم الجهود الأكاديمية في بناء قاعدة معرفية متينة تُسهم في تحريك عجلة التغيير والتطور في المجتمعات الإنسانية. ولذلك، فإننا نعتبر هذه البحوث أداة أساسية في تطوير الفكر الإنساني، ودعم المساعي المستمرة لتحسين جودة الحياة البشرية عبر أبعادها المختلفة.

نتطلع في المجلة إلى استقبال مزيد من الدراسات الرصينة التي تثرينا وتوسع آفاقنا العلمية، مؤمنين بأن هذه الإسهامات العلمية هي حجر الزاوية في بناء مستقبل أكثر إشراقاً في مجال الدراسات الإنسانية.

رئيس هيئة التحرير

ا. د. مراد إسماعيل احمد

شروط وقواعد النشر في مجلة جامعة كركوك للدراسات الإنسانية

1. تسلم نسخة الكترونية من البحث عبر الموقع (https://kujhs.uokirkuk.edu.iq/) تحت برنامج Microsoft Word بصيغة doc او بصيغة dox.
2. يطبع البحث بواسطة الحاسوب بمسافات واحدة بين الأسطر شريطة أن لايزيد عدد صفحاته عن 25 خمس وعشرين صفحة وبواقع (8000 الى 10000) كلمة، ونوع الخط Simplified Arabic بما في ذلك الجداول، مع تنسيق محدد مسافة 1.5، خط بحجم 14، على ورق A4. للبحوث الخاصة باللغة العربية، يُكتب البحث بخط (Times New Roman) للغة الإنجليزية و التركية بحجم خط (14) على ورق مقاس(A4). اما بالنسبة اللغة الكوردية فونت كوران Kurdfonts.
3. تقديم سيرة علمية مختصرة للباحث أو الباحثين مرفقة مع البحث وتكون منفصلة.
4. تكتب أسماء الباحثين الثلاثية باللغة العربية والإنجليزية كما تذكر عناوين وظائفهم الحالية ورتبهم العلمية.
5. إقرار من المؤلف يؤكد أن البحث لم يسبق نشره وليس قيد النشر في مجلة أخرى.
6. العناوين الرئيسة والفرعية تستعمل داخل البحث لتقسيم أجزاء البحث حسب أهميتها وبتسلسل منطقي وتشمل العناوين الرئيسة: عنوان البحث، الملخص، الكلمات الدالة، المقدمة، إجراءات البحث، الشرح، الاستنتاج، المراجع.
7. يرفق مع البحث ملخص باللغة العربية وباللغة الإنجليزية على أن لاتزيد كلمات الملخص عن (250) كلمة.
8. تكتب بعد الملخص الكلمات الدالة للبحث.
9. تطبع الجداول والأشكال والخرائط داخل المتن وترقم حسب ورودها في البحث وتزود بعناوين ويشار إلى كل منها بالتسلسل.
10. يجوز نشر البحث إذا كان مستلًا من أطروحة أو رسالة دكتوراه أو ماجستير، بشرط ألا تكون هذه الرسائل منشورة أو مقبولة للنشر، ويجب الإشارة إلى هذا في الصحيفة الأولى وقائمة المراجع، والإفصاح عن ذلك في الإقرار والتعهد.

11. يلتزم الباحث بدفع النفقات المالية المترتبة على إجراءات التقويم في حال طلبه سحب البحث ورغبته عدم متابعة إجراءات النشر.

12. يمنح الباحث مدة أقصاها ثلاثة اشهر لإجراء التعديلات على بحثه إن وجدت ومن حق المجلة بعد ذلك الغاء الملف البحثي تلقائيا في حال تجاوز المدة المذكرة أعلاه.

13. التوثيق (قائمة المراجع)

أ. يُشترط اتباع أسلوب الكتابة وفقًا لمعايير APA النسخة السابعة (الجمعية الأمريكية لعلم النفس)، ويجب الالتزام بالدقة في الاستشهادات وتنسيق القائمة المرجعية وفقًا لهذه المعايير، لضمان الوضوح والتناسق في تقديم البيانات والمعلومات العلمية.

ب. يشار إلى المراجع في المتن بالاسم الأخير للمؤلف وسنة النشر والصحيفة، مثال: علي عبد عباس العزاوي (العزاوي، 2008: 214) أو (العزاوي، 2008).

ت. يجوز في بحوث علوم القرآن والتأريخ الإسلامي توثيق المراجع من خلال تهميش المراجع باستعمال الأرقام المتسلسلة بين قوسين هكذا (1) ، (2) ، (3) وتبين في آخر البحث تفاصيل المراجع حسب تسلسلها وتوضع قبل قائمة المصادر والمراجع.

ث. توثق المصادر والمراجع في قائمة واحدة في نهاية البحث وترتب هجائيا حسب الاسم الأخير للمؤلف مثل:

(اسم العائلة، الاسم الأول للمؤلف، (سنة النشر)، عنوان الكتاب، رقم الطبعة، مدينة النشر، در النشر)، مثال:

شحاذة ، نعمان 2011، التحليل الإحصائي في الجغرافية والعلوم الاجتماعية، عمان – الأردن، دار صفاء للنشر والتوزيع.

ج. أما الدوريات: فيبدأ بذكر الاسم الأخير للمؤلف، ثم بقية الاسم كاملاً، ثم توضع سنة النشر بين حاصرتين. ثم عنوان البحث. ثم اسم المجلة غامق، ثم مكان صدورها، ثم رقم المجلد، ثم رقم العدد، ثم أرقام الصفحات.

14. يستشهد الباحث ببحثين على الأقل منشورين في مجلة جامعة كركوك للدراسات الإنسانية

15. عمل استلال للبحث في مركز الحاسبة الصادر من رئاسة الجامعة.

16. على الباحث دفع أجور النشر البالغة: (100.000) مائة الف دينار عراقي واذا زاد عدد الصفحات عن (25) خمس وعشرين صحيفة فسوف يتم استيفاء الأجور بواقع (5.000) خمسة الاف دينار لكل صفحة.
17. تجري هيئة تحرير المجلة التقييم الأولي للبحث، ثم يُعرض على محكّمين من ذوي الخبرة العلمية في مجال التخصص، وتلتزم المجلة بإخطار الباحث بالقرار النهائي بشأن الموافقة على النشر من عدمها على أن يلتزم الباحث بإجراء التعديلات التي قد يطلبها المحكمون من أجل إجازة البحث أو الدراسة للنشر في المجلة.
18. ترسل البحوث وجميع المراسلات المتعلقة بالمجلة الى موقع المجلة.

فهرست البحوث المنشورة

بحوث علوم التربوية والنفسية

ت	عنوان البحث	الباحث	رقم الصفحة
1	أَثَرُ استراتيجيةِ معالجة المعلومات لدى طالبات المرحلة الثالثة في قسم اللغة العربية بمادة طرائق التدريس وتنمية تفكيرهن المنظومي	م. م. آيه حسن هادي البياتي م. م. هشام عبد رميض المفرجي	1- 40

بحوث الجغرافية

ت	عنوان البحث	الباحث	رقم الصفحة
1	الخصائص المورفومترية لحوض وادي الرمان في الهضبة الغربية من محافظة النجف باستعمال نظم المعلومات الجغرافية GIS	م. د. حمزية ميري كاظم	41- 68
2	التداخل والتكامل الزمني في الدراسات الجغرافية	م. م. أسماء حمد سلطان أ. د. كمال عبدالله حسن	69 - 96

بحوث علوم القران

ت	عنوان البحث	الباحث	رقم الصفحة
1	تعارض الحديث المرسل، والمسند، الحكم والأثار: دراسة حديثية	م. د. أحمد كريم يوسف	97 - 132
2	الكليات الفقهية للإمام المقري دراسة تطبيقية في الحدود	طالبة ماجستير/ سميره عبدالله محمود أ. د. دلشاد جلال محمد	133 - 174
3	مُرَّة الهَمَداني وآرائه التفسيرية	أ. م. د. محمود ناصر زوراو	175 - 197
4	ضمان المتسبب في الفقه الإسلامي	أ. م. د. بكر عباس علي	198 - 214
5	النور البارق في مسألة القياس مع الفارق وبعض من تطبيقاتها الفقهية	أ. م. د. جسام محمد عبدالله احمد المشهداني	215 - 241

بحوث التاريخ

ت	عنوان البحث	الباحث	رقم الصفحة
1	الدور الاعلامي للمرأة في كركوك (1951-1979)، دراسة تاريخية	طالبة ماجستير/ شيماء حسين رشيد أ. د. دلشاد عمر عبدالعزيز	242 – 265

2	الجدل السياسي بين العناصر العربية وابي مسلم الخراساني	أ. م. د. علي حسين علي	266 – 306
3	صدى التطورات السياسية في كوردستان ـ العراق في ضوء صحيفة (اطلاعات) الإيرانية ١٩٧٠ ـ ١٩٧٥	أ. م. د. فاخر حسن يوسف	307 – 339
4	موقف الحزب الشيوعي العراقي من القضية الكوردية 1934–1963 دراسة تاريخية سياسية	م. د. سالار عبدالكريم فندي	340 – 378
5	تطور الحركة العمالية في بريطانيا 1800–1852	م. د. أحمد عبود عبدالله	379 – 398
6	السلطان صلاح الدين يضع حداً للفوضى السياسية والاجتماعية في مصر وبلاد الشام بتوحيد الجبهة الإسلامية وتحرير بيت المقدس (دراسة تاريخية)	طالب ماجستير/ عثمان ياسين هلال أ. م. د. علي سلطان عباس محمد	399 – 436
7	علماء علوم القرآن الوافدين إلى المدينة المنورة من خلال كتاب سير أعلام النبلاء للذهبي (ت 748هـ – 1347م)	طالب ماجستير/ شهاب أحمد غافل أ . م . د. أميد أسعد عمر	437 – 489
8	الأزمات السياسية للخلافة العباسية ومعالجتها خلال العصر العباسي الأول (132–247هـ /749–861 م)	طالبة ماجستير/ هند محمد صالح يوسف أ. م. د. جمعة عبد الله ياسين	490 – 517

بحوث اللغة الانكليزية

ت	عنوان البحث	الباحث	رقم الصفحة
1	دراسة عن الغموض في قصة إرنست همنغواي "والدي العجوز"	م. م. أحمد حمد كريم حميد	518 – 537
2	ترجمة نماذج مختلفة من الايات القرانية للتعابير الجامعة	م. م. علاء مجرن عليوي م. د. حسين خلف نجم	538 – 553

بحوث اللغة الكردية

ت	عنوان البحث	الباحث	رقم الصفحة
1	فاعلية المزج المفهومي في التفسير الدلالي للمصطلحات الاصطلاحية الكردية	أ. م. د. كژاڵ جهابخش محمد أ. م. د. سلام رحيم رشيد أ. د. دارا حميد محمد	554 – 577
2	الصورة الشعرية في النصوص الشعرية لآزاد صبحي	د. هژار فقى سليمان حسين	578 – 604
3	الإدراك بالحواس في اللُّغة الكُرديّة: الحقل الدِّلاليّ المُعجميّ للحواس الخمس نموذجًا	أ. م. د. بيستون ابو بكر علي أ. م. د. جوانه احمد حمه حسن	605 – 632
4	مشكلات المرأة في رواية "لعنة نوبهاران" لبختيار علي	م. د. آشتى حسين عارف	633 – 650

5	نشأة تعليم الأبجدية الكردية ودور إبراهيم أمين بالدار في تطويرها	د. شادمان سالار نريمان اغا	671 - 651

بحوث اللغة التركية

ت	عنوان البحث	الباحث	رقم الصفحة
1	العراق– تقييم أسماء المواقع السكنية بمنطقة أربيل من منظور علم الفولكلور	م. د. نازناز بهجت توفيق	693 - 672
2	تحليل قصيدتي "جماليم" و"أحببت العيش" لكمال البياتلي	أ. م. د. كوران صلاح الدين شكر	713 - 694

بحوث متفرقة

ت	عنوان البحث	الباحث	رقم الصفحة
1	التطورات الاقتصادية في المملكة العربية السعودية في عهد الملك فهد بن عبد العزيز ال سعود (1982-2005)	م. م. ياسين رشيد فقي احمد	741-714
2	رؤية الكمال ابن الهمام لمقصد التكافل الاجتماعي في كتابه فتح القدير– باب الزكاة – دراسة فقهية	أ. م. د. صالح ياسين عبدالرحمن	759-742
3	عالم بلا ملك: الفوضى السياسية وتفتيت العالم الأوسط في سلسلة البرج المظلم لستيفن كينغ	م. م. طيب عبدالرحمن عبدالله أ. د. زانيار فائق سعيد	785-760
4	استخدام انموذج نيدهام في تدريس المعادلات واثره في التحصيل وتنمية مهارت التعلم اليقظ لدى طلاب الصف الثالث المتوسط في مادة الرياضيات	م. م. حسين سمير معروف كوبرلو	811-786
5	تحليل الخصائص التوزيعية والنقطية لصناعة الخشب والألمنيوم في مدينة كركوك مع التوقعات المستقبلية	طالبة ماجستير/ سلوى علي فاضل أ. م. د. ماهية محسن حسن	832-812

مجلة جامعة كركوك للدراسات الإنسانية المجلد(20)العدد الاول- الجزء الاول - اذار2025

Kirkuk University Journal of Humanities Studies

مجلة جامعة كركوك للدراسات الانسانية

https://kujhs.uokirkuk.edu.iq

DOI: 10.32894/1992-1179.2025. 20.01.01.21

Date of research received 11/1/2025, Revise date 18/1/2025 and accepted date 3/2/2025

Perception to the Senses in the Kurdish Language

the Sense five Semantic Fields of the Word as a Mode

Assist. Prof. Dr.
Bestoon Abubaker Ali

Assist. Prof. Dr.
Jwana Ahmad Hamahusen

Abstract

This research explores "Perception to the Senses in the Kurdish Language: the Sense five Semantic Fields of the Word as a Model ". This under-researched area contributes to both general linguistic knowledge and the field of Kurdish language studies. The research is divided into three sections. The first section provides an introduction to cognitive linguistics, illustrating key concepts with examples. The second section focuses on the concept of perception, contrasting its role with that of cognitive linguistics through concrete examples. Finally, the third section investigates sensory linguistics, analyzing how sensations are expressed within Kurdish, and then develops a model for a sensory semantic field. The study concludes with an examination of the sources that informed the research. A central finding of this research is that each word in Kurdish possesses its unique semantic field, which shares commonalities and differences with other word fields. Furthermore, our investigation indicates that prefixes and suffixes play a significant role in adding specific sensory meanings to words.

الإدراك بالحواس في اللُّغة الكُرديّة: الحقل الدِّلاليّ المُعجميّ للحواس الخمس نموذجًا

أ. م. د. بيستون ابو بكر علي[1]

أ. م. د. جوانه احمد حمه حسن[2]

الملخص

وهو من العناوين الْبَحَثِيَّة التي قلَّما دُرسَت في الداخل والخارج، ويتكون من ثلاثة مباحث. في المبحث الأول، عُرِضت مقدّمة عن اللّسانيّات المعرفيّة مع الأمثلة التّفصيليّة. أما الثاني، فيركز على شرح مصطلح الإدراك بدقة متناهية من خلال أمثلة تطبيقيّة مع إبراز جوانب التّمييز بين الإدراك واللّسانيَّات المعرفيّة. والمبحث الثالث، قد خُصِص للّسانيَّات الحسيّة وبيان الحواس واستخلاص الحقول الدِّلاليّة الحسيّة، ثُمَّ عَرْضٌ للنّظريّات من خلال سلسلة من الأمثلة. وفي نهاية،

[1] Bestoon.ali@univsul.edu.iq
[2] jwana.husen@univsul.edu.iq

IRAQI Academic Scientific Journals turnitin doi Crossref KUJHS

ذُكِرت النتائج مع المصادر والمراجع الْمُسْتَعْمِلَة. ومن أهم النتائج التي توصلت إليها الدِّراسة: إنَّ كلّ كلمة في اللُّغة الكُرديّة لها حقل حسيّ خاصّ، مع وجود التّشابه والاختلاف بينه وبين الحقول الأخرى، واللاحقات تضيف الدِّلالة الحسيّة للكلمة.

پەیپێبردن بە هەستەکان لە زمانی کوردیدا

(کێڵگەی واتایی وشەیی پێنج هەستەکە بە نموونە) (توێژینەوەیەکی: هەڵهێنجراوە)

پ. ی. م. بێستون ئەبوبەکر عەلی

پ. ی. د. جوانە ئەحمەد حەمەحسێن

پوختە

ئەم توێژینەوەیە ناونیشانی "پەیپێبردن پەیوەست بە هەستەکانەوە لە زمانی کوردیدا (کێڵگەی واتایی هەستی وشەیی بە نموونە)"ی بۆ دانراوە، پێشبینیدەکرێت یەکێک بێت لە ناونیشانە گرنگەکان لە ناوخۆ و دەرەوەی وڵاتداو بە دەگمەن کاریتێداکرابێت. لە سێ پار پێکهاتووە. پاری یەکەم: بەراییەک لە سەر زانستی زمانی ناسینی بە نموونەوە خراوەتەڕوو. لە پاری دووەمدا بە وردی باسی زاراوەی پەیپێبردن کراوەو نموونەی کارەکیو جیاوازی لەگەڵ زانستی زمانی ناسینی خراوەتەڕوو. پاری سێیەم، بۆ زانستی زمانی هەستیو باسکردنی هەستەکانەو دەرهێنانی کێلگەی واتایی هەستی وشەیی تەرخانکراوە. پاشان لە ڕێگەی کۆمەڵێک نموونەوە، تیۆرییەکە شیکراوەتەوە. لە کۆتاییدا ئەنجامو سەرچاوەکانیش نوسراون. یەکێک لە ئەنجامەکانیش بریتییە لە: هەر وشەیەک خاوەنی کێڵگەی هەستەکیی تایبەتی خۆیەتیو لەگەڵ کێڵگەکانی تردا هاوبەشیو جیاوازی هەیە. پاشگرەکان واتای هەستی بۆ سەر وشەکان زیاددەکەن.

پێشەکی

بە ناوی ئەوەی پۆیلانەی وشەی بە مەتولکەی ئادەم بەخشی، تا هەستی بە خۆی پێبکاتو پەی بە خۆی پێببات، لە ڕاستیدا هەست بە هەست، هەر بە هەست دەکرێت، پەی بە هەستیش هەر بە هەست دەبرێت. بۆیە دەتوانم بڵێم هیچ وشەزانێک لە وشەدانەکەیدا لە واتای هەست زیاتری ناتوانێت بە (هەست) ببەخشێت، بەڵێ، وشەی هەست کوردییەو هێندەیش کوردییە، کە پرسینەوەی نییەو هەمانەی هەژاریش پێینییە لە خۆی زیاتری بۆ بخاتەڕوو. کوردییەکەی وشەی هەست تەنها لە زمانی کوردیدا واتای هەست دەبەخشێت، لە زمانەکانی نزیکی کوردیدا، وەک فارسی وشەی (هست: هەست) بە واتای (بوون) دێت. بۆ هەستی کوردی وشەی (حس) بەکاردێت، کە تەواو عەرەبییە. لە تورکییشدا بە (هەست) هەر (هس) دەگوترێت، کە ئەویش لە عەرەبییەوە وەرگیراوە، واتە هەست تەنها لە کوردیدا هەستەو بنی زمانو سەری زمانو ناوەڕاستی زمان داگیردەکات.

وەک لە سەرەوە باسکرا، پۆیلانەی (بەخشینی) خوای گەورە بۆ مرۆڤ فێربوونی وشەو زانینی زمانە. دوای ئەوە، ئەو کات (ئادەم: د.خ) تاقیکراوەتەوە. ئەم پۆیلانەی خوای گەورە،

بەخشینێکی گەورەیە، لە چاو ئەو پۆیلانەی لە کاتی لەدایکبوونی منداڵدا، مرۆڤ بۆ مرۆڤی دەبات، کە پارەو شمەکە.

پەیپێبردن، هەستێکە تا ئەوەی زانستێک بێت، لە ڕێگەی هەستەکانەوە دەمارەهەستەوەرەکان بەکاردەخەنو بابەتێک کە لە لای خەڵکی ئاشکرا نین، ئەو کەسەی پەیپێبردنی بۆ ئەو واتا نوێیە هەیە ئاشکرایدەکاتو دواتر لە ژێر تاقیکردنەوەی زانستیدا ئەو پەیپێبردنانە بەزانستدەکرێن. ئەو واتایانەی لە وشەکاندا هەن، گەنجینەی زمانو سەبەتەی فەرهەنگی زمانی کوردی دەوڵەمەندتردەکەن. لێرەوەیە لە ڕێگەی هەستەکانەوە، تیشکی دووبارە دەخرێنەسەر وشەکانو دەربڕاوەکانی زمانی کوردیو واتای وردتریش لە دەربڕاوەکان بە پێی زانستی زمانی ناسینی دەردەخرێن، ئەمەیش دەروازەیەکی زانستیی نوێ دەکاتەوە، کە دەکرێت لە لایەن توێژەرانەوە زیادتر فراوانبکرێت. وەک: فێربوونی زمانی دووەمو بەرنامەی پەروەردەو زمانو بەبازاڕکردن باشتر کاریانتێبدابکرێت. ئەم توێژینەوەیە هەڵهێنجراوەو پارێکە، لە تێزێکی دکتۆرایە هاوشانی ئەوەیش بنەماکانی هەستی ناونانو تایبەتمەندییەکانیو هەستەکان، لێکۆڵینەوەی تێداکراوە، لە کۆتاییشدا ئەنجامو سەرچاوەکان خراونەتەڕوو.

کلیله وشەکان: زانستی زمانی ناسینی، پەیپێبردن، کێڵگەی واتایی هەستی وشەیی، هەستەکان).

1. زانستی زمانی ناسینی (Cognitive Since)

لە زمانی کوردیدا، چەند جۆرێک وەرگێران بۆ (کۆگنەتیڤ) وەک: (زانستی درکپێکردن، زانستی زمانی زانینی، زانستی زمانی مەعریفی) کراوە، بڕوانە: (ڕەحیم، ٢٠١٩) و (پاپیر، ٢٠٢١). لە زمانی عەرەبییشدا زاراوەی (زانستی زمانی مەعریفی) بۆ دانراوە. بڕوانە: (عەلی، ٢٠٢٢، ١٢). ئەمەیش ئەوە دەگەیەنێت هێشتا ناوی ئەم زانستە لە زمانی کوردیدا بە تەواوی نەمەییوە. لە پاری پێشووتردا لێکۆڵینەوە لە سەر ئەوە کراوە، کە زاراوەی (درکپێکردن) یەکێک لە پێکهاتەکانی ئاوەزی مرۆڤ پێکدەهێنێت. وشەی زانینیش واتاکەی لە زمانی کوردیدا، سەرەتایەکە بۆ ناسینی شتەکان، یان چەمکەکان، دوای زانینو زانیاریی تێروتەواو لە بارەی کەسەکانو کەرستەکان، چەمکەکان، ئەو کات بە ناسینی کەسەکان، یان چەمکەکان دەگەین. لەبەر ئەم هۆکارانە، زاراوەی (ناسینی) بۆ (کۆگنەتیڤ) بە گونجاتر دەزانین، پاڵپشت بۆ ئەم بیروڕایە، لە کۆڕای زانایانی زمانی فارسی (شناختی)یان، بۆ ئەم زانستە داناوە. (هومایۆن، ١٩٩٣، ٣٦)، کە واتای قووڵی وشەکانی وەک: (ناسینی)و (شناختی) فارسی، واتای ئاوەزیش دەگەیەنن، واتە "زانستی درکپێکردن، دەشێت بە زانستی ئاوەز دابنرێت"(نەبی، ٢٠١٥، ٦). لێرەوەیە (زانستی زمانی ناسینی) بە گونجاوترین وەرگێران بۆ ئەم زانستە دانراوە.

IRAQI Academic Scientific Journals turnitin doi Crossref KUJHS Kirkuk University Journal Humanity Studies

زانستی زمانی ناسینی، ئاماژە بە ڕێبازێکی لێکۆڵینەوە لە زماندا دەکات، لە ساڵانی (١٩٧٠) وە، دەستپێکردووەو لە ساڵی (١٩٨٠) ەکانەوە بە تەواوی چالاکبووە. (بۆ ئەم بواری زانستە، ئێستا کۆمەڵێکی نێودەوڵەتی هەیە، کە دوو ساڵ جارێک کۆنفرانسێکی زانستی دەکاتو گۆڤارێکیش بە ناوی (زانستی زمانی ناسینی دەردەکاتو ئێستا ئەم بوارە پێشکەوتنی بە خۆیەوە بینیوە). دوای چارەکسەدەیەکیش لێکۆڵینەوەی زۆر لە ئەم بوارەدا کراوە، زۆربەی توێژینەوەکانیشیان لە سەر ئاستی واتاسازی بووە، بەشێکی بەرچاویشیان بۆ بواری (وشەسازی، ڕستەسازی، توێژینەوەی زمانەوانیی بوارەکانی وەک: فێربوونی زمان، دەنگسازیو زمانەوانیی مێژوویی ئەنجامدراوە. (کرۆفتو ئالان، ٢٠٠٤، ١).

زانستی زمانی ناسینی (قوتابخانەیەکی نوێی ئاوەزیی بواری زانستی زمانە، کە لە سەرەتادا وەک زانستێک لە سەرەتای ساڵانی حەفتاکاندا سەریهەڵداوە. وێرای ئەوەی کە ڕەگی ئەم زانستە بۆ سەرەتای شەستەکانو حەفتاکان دەگەڕێتەوە). (ڤیڤان، ئیڤانس، ٢٠٠٧، vi). ئەم زانستە (بە شێوەیەکی سەرەکی گرنگی بە لێکۆڵینەوە لە پەیوەندیی نێوان زمان، ئاوەزو ئەزموونی کۆمەڵایەتیو سروشتییەکان دەدات). (ڤیڤان، ٢٠٠٧، vi).

زانستی زمانی ناسینی، زیادتر لە دوو ئاستی پێشکەوتوودا کارپێکراوە. ئەویش بواری واتاسازیی ناسینیو ڕێزمانی بنیاتنانە (ئاوەزییە). (ڤیڤان، ٢٠٠٧: vii)، کە بۆ ئەم دوو ئاستە لە ڕوانگەی جیاوازەوە لێکۆڵینەوەی تێداکراوە. وەک دەبینین "زانستی زمانی ناسینی ڕونکردنەوەیەکی سەرنجڕاکێش لە بارەی لایەنە شاراوەکانی مێشکی مرۆڤ، ئەزموونی مرۆڤو مرۆڤبوون چییە پێشکەشدەکات". (ڤیڤان،٢٠٠٧، xi). ئەمە پوختەیەک بوو لە سەر چەمکی زانستی زمانی ناسینی.

1.1.زانستی زمانی ناسینیو پەیپێبردن لە زماندا

ئاخێوەری ڕەسەنی هەر زمانێك پەیوەستە بە زمانی دایکییەوە. (فەرەجو کەریم، ٢٠٢٠، ٢٠٤) پەیپێبردن پەیوەستە بە زمانو واتاوە، واتایش دڵی زمانە (عەلیو هاوکارانی، ٢٠٢٣، ٤١)، هەر لێکۆڵینەوەیەک لە سەر پەیوەندیی زانستی زمانی ناسینیو پەیپێبردن بکرێت، پێویستە بەڵگەی زمانەوانیو بوارەکانی تر لەبەرچاوبگیرێت. (وێنتەر، ٢٠١٩، ٣)، واتە پەیوەندیی لە نێوان (زمانو پەیپێبردن) فراوانەو بواری زیاتر دەگرێتەوە. یەکێک لە جۆرەکانی کارکردنی زانستی زمانی ناسینی، لە ڕێگەی پەیپێبردنەوەیە، کە واتای ڕوانگەیی لە دەربڕاوەکانی زمانەوە دووبارە دەپشکنێتو پەیوەست بە هەستەکانەوە دەریدەخاتەوە. لە ئەم زانستەدا کارلێکردنی دەربڕاوەکان گرنگەو شیکردنەوەیان گرنگترە، چونکە کارلێکردن بنەمای سەرەکیی لەیەکترنزیکبوونەوەی تاکەکانەو

جێبەجێکردنی پێواژۆی گفتوگۆکانە، (حسێن، ٢٠٢٤، ١٣٦٠). گفتوگۆکانیش زۆربەی کات لە ڕێگەی ئاخاوتنە زمانییەکانەوە دەبێت، کەواتە زمانو پەیپێبردنی واتا کۆمەڵایەتییەکانی زمان، گرنگترین کارلێکە کۆمەڵایەتییەکان پێکدەهێنن، چونکە کارلێکی کۆمەڵایەتی "لە هەموو بوارەکانی ژیانی پیشەییو پەروەردەییو ڕامیارییو ژیانی دیکەدا هەستپێدەکرێت". (ساڵەح، ٢٠٢٤، ١٤٨).

لە زمانی کوردیدا بەرانبەر (perception)، زاراوەی (پەیپێبردنو درکپێکردن)یان، بۆ داناوە، لە زمانی عەرەبیدا (أدرك: ئەدرەک، یان درک) بەرانبەر (پریسێپشن) دانراوە. لە فەرهەنگی دەریادا (عەرەبی - کوردی) یە، وشەی درکرپێکردن (درک) بە واتای (زانین، فێربوون، ڕامبوونو ڕاهاتن)ی، بۆ دانراوە. (کەریم، ٢٠٠٦، ١٣). لە فەرهەنگی ئەلمونجید لە زماندا باسی (الإدراك) دەکاتو دەڵێت: هێزی درکپێکردنەو پەیپێبردنە، یان بە واتای بەهێزی لە پەیپێبردندا هاتووە. (معلوف، ١٤٣١، ٢١٣). ئەم زاراوەیە لە زمانی عەرەبییەوە بە کوردییاندنەوە وەرگیراوە، وەک: (درک+پێ+کردن = درکپێکردن) بە ئەم شێوەیە دروستبووە، کە لە فەرهەنگی ئەلمونجید لە زماندا (درک) بە چەند واتایەک هاتووە، نزیکترین واتایشی بە واتای پەیپێبردنی شتێك، یان واتایەک لە دەرەوە بۆ ناوەوە هاتووە). بۆ زانیاریی زیادتر بڕوانە: (معلوف، ٢٠٠٤، ٢١٣). بۆ نموونە:

1/ا. مەلەوانەکە پەی بە قووڵیی ئاوەکە برد. (درکپێکردووە).

ب. دووڕووەکان لە خواری خوارەوەی (دەرکی ئەسفەلن) ئاگردان.

پ. مرواری لە قووڵایی ئاودا دروستدەبێت.

وەک لە نموونەی (1/ا-پ)دا خراوەتەڕوو، پەیپێبردن واتای لە دەرەوە بۆ ناوەوەی شتێک خستووەتەڕوو. لە ئەم توێژینەوەیەدا وشەی (پەیپێبردن)مان لە بریی (درکپێکردن) هەڵبژاردووە، چونکە کوردیترەو واتای زاراوەکەیش پڕاوپڕ دەگەیەنێت. کاتێك ئەم زاراوەیە بەکارهاتووە، کە شتێک نەزانراوبووەو لە لایەن کەسێکی بەتواناوە زانراوە.

پەیپێبردن، ئامڕازێك نییە تەنها بە دەست زاناکانەوە تا بتوانن بەکاریبهێنن، بەڵکو پەیبردن هەموو مرۆڤێکی وشیار/بەئاگا دەتوانێت بە هەستی خۆی پەی بە شتەکان ببات، پاشان زاناکان ئەو پەیپێبردنە بەهەندوەردەگرنو لێکۆڵینەوەی لە سەر دەکەن. واتە پەیپێبردن واتاکەی زیاتر پەیوەستە بە هەستکردنەوە، تا ئەوەی مەبەست زانست، یان زانای بێت. بۆ نموونە کاتێك (نیوتن) لە ژێر دارسێوێکدا دانیشتبوو، سێوێک کەوتەخوارەوە، ئەو کاتە زانا نەبوو، بەڵکو ئەو یەکەم کەس بوو کە

هەستی بە ئەوە کرد بۆچی سێوەکە لە بریی ئەوەی بۆ خوارەوە هاتووە، بۆچی بۆ ئاسمان نەچووە؟ دواتر ئەم پەیپێبردنە خرایەناو تاقیکردنەوەی زانستیو (هێزی کێشکردنی زەوی) دۆزرایەوە.

دیاردەی کەوتنەخوارەوەی سێو، دیاردەیەکی باوەو زۆر خەڵکی تریش ئەمەی بینیووە، بەڵام کەس ئەم هەستەی (نیوتن)ی، بۆ دروستنەبووە. واتە لێرەدا پەیپێبردنمان بۆ دەردەکەوێت، کە هێزی کێشکردنەو پێشتر نە زانراوبووە. لە زمانی کوردیدا (پەیپێبردن) ئەو زانیارییە ئەزموونییەیە، لە ڕێگەی هەستەکانەوە گەڵاڵەدەکرێن، لە بواری زانستی زمانی ناسینییشدا بۆ ئەو ئەزموونانە بەکارهاتووە، کە لە ڕێگەی هەستەکانەوە لە لایەن کەسێکی شارەزاوە، پەی بە ئەو واتایە دەبرێت، کە لە لایەن کەسانی ترەوە وەک ئەم پەیپێنەبراوە. لە فەرهەنگی (کۆلین)ی، زمانی ئینگلیزیدا (سینکلێر، ١٩٨٧، ١٠٦٤)، پەیپیبردنی بە چەند خاڵێک خستووەتەڕوو:

یەکەم: کەسێک کە پەیپێبردنی هەیە، توانای شیکردنەوە، یان تێبینیکردنی ئەو شتانەی هەیە، کە بۆ کەسانی تر ئاشکرا نین. واتە ئەو تێگەیشتنەی لە سەر بابەتەکە دەردەبڕێت لە ئەوانی تر جیاوازترە.

دووەم: واتای پەیپێبردن: باوەڕێک، یان بیروڕایەکە، کەسێك لە ئەنجامی هەستکردنەوە (هەستەکانیەوە)، یان تێبینیکردنی شتێکەوە بەرهەمیدەهێنێتو هەیە، بە تایبەتی شتێک کە لەوانەیە بۆ کەسانی دیکە بە ئەو شێوەیە ئاشکرانەبێت.

سێیەم: پەیپێبردن: بریتییە لە هۆشیاریی ئەو شتانەی کە لە ڕێگەی هەستەکانەوە هەمانە، بە تایبەتی هەستی بینین، بۆ نموونە تێگەیشتنی پەیپێبراوی مرۆڤە بۆ کات، یان پێوەرەکانی کات کە هەیە. هەستی بینین زۆر گرنگە، چونکە (هەستی بینین بە سەرەکیترین هەستەکانی مرۆڤ دادەنرێت). (عومەر، ٢٠٢٤، ٧٤٠). لە ئەدەبیشدا گرنگییەکی زۆر بە وێنەی هەستی دراوە، کە لە شیعری شاعیراندا وێنەی زۆری پێدروستکراوە.

2.1. پوختەی پەیوەندیو جیاوازیی زاراوەی پەیپێبردنو زانستی زمانی ناسینی

بە بڕوای توێژەران، کە لە بواری زانستی زماندا شیکردنەوەیان بۆ چەمکەکان کردووە. (هەریەک لە زاراوەی پەیپێبرنو زانستی زمانی ناسینی هەوڵدەدەن جیاوازی لە نێوانیادا بکەن. پێیانوایە، جیاوازیی نێوان ئەم دوانە، بە شێوەیەکی نەریتی لە هەردوو فەلسەفەی ئاوەزو دەروونناسیدا پێشوەختە جیاوازییانکراوەو جیاوزییەکەیش لە ئاوەزماندا چێنراوە. لەگەڵ ئەوەیشدا، کۆمەڵێک بەڵگەی گەشەسەندوو ئەوە دەردەخەن، کە هەموو جۆرەکانی دۆخی زانستی زمانی ناسینی، لەوانە (بیروباوەڕ،

مەبەستو هەستەکان) بە شێوەیەکی ڕێکخراوەیی (سیستەماتیکی) کارلێکدەکەنو نوێنەرایەتی لە دروستکردنی پەیبێبراوەکاندا دەکەن. (سیداگنو پیتەر بۆگن، ٢٠١٧، ٣).

پەیپێبردنیش لە ڕێگەی هەستەکانەوە وێنەو داردە زمانییەکان بۆ ئاوەز دەگوازێتەوە. ئەمەیش بەبێ (بیروباوەڕو مەبەستو هەستەکان) ناکرێتو پێکەوە لە کارلێکدانو جیاوازییشیان هەیە. هەوڵدەدەین جیاوازییەکانیان دەربخەین، بۆ نموونە زانستی زمانی ناسینی لە ئاوەزەوە لە ڕێگەی (بیروباوەڕ، مەبەست، هەستەکان)ەوە، لە داردە زمانییەکان دەکۆڵێتەوە. ئێمە بە گشتی تێگەیشتنمان بۆ (پەیپێبردن) وەک هۆشیارییەک بۆ جیهانی دەرەوە لێیتێدەگەین. پەیپێبراوەکان ئەزموونی ئەو شتانەمان پیشاندەدەن، وەک تەنێکی سەربەخۆ لە ڕێگەی ئاوەزو تایبەتمەندییە هەستییەکان لێیانتێدەگەین لە دەرەوە بۆ ناوەوەی ئاوەزمانی دەهێنین. هەروەها وادەزانین کە ئەو شتانەو ئەو تایبەتمەندییانەی کە ئێمە هەستپێیدەکەین، هۆکارن بۆ ئەو ئەزموونەی کە بە هۆی هاندانی هەستەکانمانەوە هەمانەو لە ئاوەزماندا بە ئەزموون بووە. بە شێوەیەکی نەریتی وا بیردەکەینەوە، کە هەستەکانمان (بینین، بۆنکردن، تامکردن، بیستنو بەرکەوتن) لەخۆدەگرن. کاتێک ئەزموونێکی بینراو هەیە، بۆ نموونە کاتێك سەگێک دەبینین، بە بازنەیی لە سەر پاوانەیەک ڕادەکاتو بە دوای کلکی خۆیدا دەگەڕێت. ئەوەی دەیبینین بریتییە لە: سەگەکە، فەرووەکەی، کلکیو پاوانەکەو سەوزایەکەو ...هتد. (سیداگنو پیتەر بۆگن، ٢٠١٧، ٤).

((وێنەی ژمارە (1) ئەزموونی پەیپێبردن لە ڕێگەی هەستەکانەوە))

وەک لە وێنەی ژمارە (1)دا دیارە، ئەم ئەزموونە بە چاو دەیبینین لە دەرەوەیە، دەستی خۆمانی تێدا نییەو تێیدا بێلایەنین. من ئەم شتانە ئێستا لە بەردەممدایە، دەیزانمو لە ئەو باوەڕەدام کە ئەوانە بوونەتە هۆکاری ئەزموونی من، کە بە هۆی چەند درێژییەکی شەپۆلی ڕووناکییەوە کە لە تەنەکانەوە بەرچاومکەوتوون. ئەم ئەزموونی بینینو ڕوانینە لە ڕێگەی هەستەکانەوەیە (چاوەوەیە)، ئەزموونێکی پەیپێبراوەو بۆ ئاوەز دەگوازرێتەوە، لە ڕێگەی ئاوەزەوە بە مەبەستەوە باوەڕم بە ئەم بینینە هەیەو پێدەچێت ئەو واتایەیشی لێتێبگەم ئەم جۆرە ڕاکردنە بە دوای کلکی خۆیدا دەیکاتو سوودی نییە، لە ڕوویەکی ترەوە ئەوە لە ئاوەزمدا بچەسپێتو سوود لە ئەو ئەزموونە وەربگرم، کە بەدوای_خۆداڕاکردن خۆماندووکردنەو ئەنجامی باشی نییە. واتە پەیپێبردن وەک ئەزموون سوود بە ئاوەز دەگەیەنێت بۆئەوەی زیاتر دەوڵەمەندببێت. لێرەوەیە پەیپێبردن لە دەرەوە بۆ ناوەوە لە ڕێگەی هەستەکانەوە زانیاری لە سەر شتەکان بۆ ئاوەزمان دەگوازێتەوە.

لە ڕێگەی زانستی زمانی ناسینییەوە وێنەی (سەگ)، لە کولتووری بیانیو کوردستاندا بەراوردەدەکەین، لە کولتووری بیانیدا (سەگ) لوتکەی بەرزی خۆشەویستییە، بە شێوەیەکی گشتی ئاساییە بخێرێتە جێگەی کوڕو کچەوەو ناوی تایبەتییان وەک ناوی مرۆڤەکانیان بۆ داناون، لە هەندێک باریشدا میراتیان بۆ دەگوازرێتەوە، بەڵام لە هەرێمی کوردستان، بە تایبەت لە لایەن کەسانی مسوڵمانەوە بە ئەو شێوەیە نییە. کاتێک دەگوترێت (من سەگی بەردەرگاتم)، (سەگ) لوتکەی خۆبەکەمزانینو خۆکەمکردنەوەو پاسەوانیو بەوەفایی دەگەیەنێت.

وەک دەبینین کولتووری ئەم دوو وڵاتە، لە ڕێگەی زانستی زمانی ناسینەوە، لە ئاوەزەوە بۆ دەرەوەی ئاوەز شیکراوەتەوە، لە سەر بنەمای (باوەڕو مەبەست)ە، کە جیاوازە لە پەیپێبردن کە تەنها لە سەر بنەمای هەستەکان لە دەرەوە بۆ ناوەوە شیکردنەوە دەخاتەڕوو.

لێرەوەیە وێنەی بینینی (سەگ)و تێگەیشتن لە واتای ئەو ئاژەڵە، یەکێکیان کە بینینو سوڕانەوەیەتی کە بە چاو بینراوە ئەمە پەیپێبردنەو ئەوی تر بە زانستی زمانی ناسینی توێژینەوەی لە سەر کراوە، کە بیروباوەڕە (لە ناوەوە بۆ دەرەوەیە) لە ڕێگەی (باوەڕو مەبەستو هەستەکان)ەوە، واتا بە شتەکان دەدرێن، وەک دەبینینین دوو ئەنجامی جیاوازیان لێکەوتووەتەوە، بەڵام پەیوەندیییشیان لە نێوانیاندا هەیە. کەواتە ئەم دوانە لە یەکتری دابڕاو نینو تەواوکەری یەکترین، بەڵام ڕێگاکانیان جیاوازن. هەردووکیشیان کۆزانیاریی زمان دروستدەکەن، کە لە ناو کۆمەڵدا بەکاردەهێنرێنو دەماودەمدەکەن، لە کۆتاییدا بە هێڵکارییەک زاراوەی پەیپێبردن دەخەینەڕوو.

((هێڵکاریی ژمارە (1) پەیپێبردنو ئەزموونکردنی دنیای دەرەوە بۆ ناو ئاوەز))

3.1. ئاوەز پەیوەست بە تێگەیشتن لە هەستەکانەوە

لە کتێبی زانستی زمانی هەستیدا کە ساڵی (٢٠١٩) بە زمانی ئینگلیزی چاپکراوە، باسی گەشانەوەیەکی گەورە کراوە، بە شێوەی زیکەزیک/ گیزەگیز لە هەستەکانی مرۆڤدا هەن. مەبەستیان ئەوەیە مرۆڤ دەکەوێتەبەر تێکەڵەیەکی ئاڵۆز لە تێکردەی هەستی، هاوشانی ئەوەیش تێگەیشتنمان بۆ ئەو پێکهاتانە هەیە، بۆ نموونە ڕەنگەکان لە ڕێگەی چاوەوە هەستیپێدەکەین، کە ئەندامێکی هەستییە، لە هەمانکاتدا تایبەتمەندیی بۆشایی وەک: دووریو قەبارە، تایبەتمەندیی شێوەو جووڵە لە ناو بۆشاییەکاندا دەبینینو هەر لە ڕێگەی چاوەوە هەستیپیدەکەین، ئەم ئەزموونە هەستیانە لە ئەزموونی ئێمەدا هەیەو پەیوەستە، بە هۆی ئەوەی لە ڕێگەی هەمان ئەندامی هەستییەوە هەستیپێدەکەین. ئاسان نییە ئەزموونی هەستەکان هەموو یەک بە یەک لە یەکتری جیابکەینەوە. (وێنتەر، ٢٠١٩، ١١). وەک دەرکەوت چاومان شتی جیاواز جیاوازی وەک: ڕەنگ، قەبارە، جووڵە، شێوە، دووریو نزیکی پێدەبینینو

IRAQI Academic Scientific Journals turnitin doi Crossref KUJHS Kirkuk University Journal Humanity Studies

ئەزموونەکانی جیاوازن. هەستەکان تەنیا بۆ یەک دیاردە نەکراوە ئەزموونیپێبکەین، بەڵکو دیاردەی جیاواز جیاوازی پێئەزمووندەکەینو بۆ ئاوەزی دەگوازینەوە.

هەستەکان جێی بایەخی زانایانن، لە فەرهەنگی (کۆلین)ی، ئینگلیزیدا بە ئەم شێوەیە باسی هەستی دەرەوەی کردووە: "هەست توانایەکە کە هەندێک کەس پێیانوایە بوونی هەیە، کە خەڵک دەتوانێت هەست بە شتێک بکات، یان بزانێت کە نەیتوانیوە هەست بە شتێک بکات، یان لە ڕێگەی هەستە ئاساییەکانی وەک: بەرکەوتن، بینین، بیستن، گوێگرتن، نەیانزانیبێتو نەگەیشتبێت بە ئەو زانیارییە". (سینکلێرو جۆ، ١٩٨٧، ٥٠١).

هەستەکان بە ئاوەزەوە پەیوەستن، کاتێک باسی هەستەکان دەکەین، هەستەکان بە تەنها خۆیان لە (١٠٠٪)، کارەکانی خۆیانیان پێناکرێت، کاتێک ئاوەزێکی ئاسایی لە پشتیانەوە نەبێت، یان پەیوەندی بە دنیای دەرەوەوە نەکەن. هەستەکان لە مرۆڤدا لە ناوەوەو دەرەوەی مرۆڤدا هەن، بۆئەوەی پەیوەندییکەن، پێویستیان بە هەستەوەرە (دەماری هەستەوەرە)، هەستەوەریش وادەکات هەستەکان بخاتەکارو لە نێوان هەستەکانو شتەکانی دەرەوەدا گەیەنەر بێت.

((وێنەی ژمارە (2) پەیوەستبوونی هەستەکان بە ئاوەزەوە))

وەک لە وێنەکەدا دیارە، مرۆڤ خۆی شتێکە، شتەکانی دنیای دەرەوەیش شتێکی دیکەن، دوو شتی جیاواز هەبوون، دەتوانن پەیوەندی بە یەکترییەوە بکەن، لە ڕێگەی هەستو هەستەوەرەکانەوە، ئەم پەیوەندییە دروستدەبنو ئەم دوانە پەیوەندیدەکەن، یەکێک لە دەیان ئامراز کە بتوانێت ئەم پەیوەندییە لەخۆبگرێتو واتای پەیوەندییەکان بگوازێتەوە، وشەو دەربڕاوەکانی زمانن.

وشە خۆی لە خۆیدا هەست بە خۆی ناکات، نازانێت چی هەڵگرتووەو بۆ هەڵیگرتووە، بەڵکو ئەرکی گەیاندنو گواستنەوەی واتای هەیە، لە ڕێگەی هەستەوەرەکانی مرۆڤەوە واتا بۆ هەستەکان دەگوازێتەوە، بۆ نموونە میوەیەکی وەک (ترێ)، خۆی نازانێت، (شیرینە، خڕە، درێژکولەیە، ڕەشە، سپییەو ...هتد)، هەست بە ئەمانە ناکات، بەڵکو مرۆڤ یان گیاندارێک ئەم هەستانە دەخوێنێتەوە، بەڵام کەسێك هەستی شیرینی لەدەستدابێت، (ترێ) بۆ ئەو شیرینو بەتام نییە. کاتێکیش هەستەوەرەکانی دەمار چالاکبوون، لە ڕێگەی ناوی (ترێ)وە، کە وشەیەکە بۆ ئەو میوەیە دانراوە، ئەم وشەیە دەبێتە گەیەنەرو گوێزەرەوە بۆئەوەی هەستەوەرەکانی مرۆڤو تایبەتمەندیەکانی وەک: (شیرینی، خۆشی، بەتامیی ترێو ...هتد)، بە هەستەکانو ئاوەزی مرۆڤ بگەیەننو واتای زۆر بۆ ئەو میوەیە دابنرێت. دەتوانرێت بگوترێت، وشە گەیەنەری نێوان شتەکانو هەستەکانە لە ڕێگەی هەستەوەرەکانەوە. پەیوەندیی سادەی نێوان مرۆڤو شتەکان لە ڕووی زمانەوە ئاوایە: (مرۆڤ – هەستەکان –

هەستەوەرەکان – وشە - واتا بە وشەکان دەدرێت)، لە ڕێگەی ئەم پەیوەندییانەوە تێگەیشتنەکانی مرۆڤایەتی دروستبوون.

هەستەکانی مرۆڤ، وەک لە سەرەوە باسکران، خزمەتگوزاری مرۆڤن‌و مرۆڤەکان لە ڕێگەی ئاوەزەوە پەیوەندی بە دنیای دەرەوەوە دەکەن. هەر هەستێکی مرۆڤ ناوچەیەک لە جەستەدا چالاکدەکات‌و ڕەنگدانەوەی لە ناوەڕۆکی وشەکاندا هەیە، هەر هەستەکانیشن زیادتر بەردەوامیی ژیان‌و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی مرۆڤ دروستدەکەن‌و بەردەوامییێدەدەن. هەستەکان پەیوەندیی ناوو ناولێنراو (ناو - شتەکە) دروستدەکەن، ئەگەر یەکێکیان ئامادەنەبوو، واتاکەی لە ئاوەزدا هەر بوونی هەیە. کەواتە هەستەکانیش پەیوەندیی ڕاستەوخۆیی‌و ناڕاستەوخۆیی بە شتەکانەوە هەیە، لە پەیوەندییەکاندا، پەیوەندییە ڕاستەوخۆکان هەستەکان باشتر کاردەکەن‌و بۆ شێوەی دووەمی پەیوەندییش کە ناڕاستەوخۆیە هەر بەکاردەبن. بۆ نموونە وشەی (دایک، یان باوک) بهێنینەوە: کاتێك منداڵ دایک دەبینێت‌و بۆنی دایک‌و تامی شیری دەکات، دەنگی موسیقای دایکیشی دەبیستێت‌و دەستیشی ئاشنایە بە دایکی تا گەورەدەبێت، ئەم هەستانەی بۆی هەیە، کاتێك دایک ئامادەیە‌و پەیوەندیی ڕاستەوخۆی بە هەستەکانەوە هەیە. کاتێك ئەوان ئامادە نین، بە هەستەکانمان ناڕاستەوخۆ شکۆیان دەپارێزین‌و یادیاندەکەینەوە، بەڵام هەندێک کەس کە (کەمئاوەز) بن، هەمان هەستیان بۆ کەسانی چواردەوریان نییە، چونکە هەستەکانیان پەیوەندیی ڕاستەوخۆیان بە ئاوەزەوە نییە. کەرەستەکان هەستی خۆیان دەدەن، بەڵام گرنگە ئێمە بتوانین هەستەکانیان بخوێنینەوە، هەستەکانیش خاوەن (هەست‌و هەستیاری) تایبەتین، واتە هەستەکانیش هەستیان هەیە.

لە سەر ژمارەی هەستەکان لە مرۆڤدا بیروڕای جیاواز هەیە، هەندێک دەڵێن: پێنج هەست هەیە بڕوانە: (عبدلرحمن، ٢٠٢٤، ٤-٢٤). هەندێکی تر دەڵێن: کەمترەو هەندێکی تر ڕایانوایە لە پێنج زیاترە، بەڵام کۆڕاییەک تا ڕادەیەک لە سەرە ئەوە هەیە، کە مرۆڤ پێنج هەستی هەیە، وەک هەستی: (بیستن، بینین، بۆنکردن، تامکردن، بەرکەوتن (پێست)). توێژەران بۆیان دەرکەوتووە، کە هەستی (ئازار)یش هەیەو جیایە لە ڕەهەندەکانی تری بەرکەوتن. هەستکردن بە ئازار لە لایەن پێکهاتەی ژێرەوەی مێشکەوە پاڵپشتیدەکرێت، کە لە هەستکردن بە دەستلێدانی ئاسایی جیاوازە. (وینتەر، ٢٠١٩، ١٢). وەک دیارە هەستی ئازاریش بە هەستێکی سەربەخۆ دانراوەو لێرەدا ژمارەی هەستەکان لە پێنج زیاتردەبن، وەک دەرکەوت هەستی ئازار جیاوازە لە هەستی بەریەککەوتن، لە ڕووی شوێنی دروستبوونەوە. هەندێك جار هەستی شەشەم کە پێشبینیی ڕوداوەکانە پێش ڕودانیان لە سەر ئەزموون بنیاتنراوەو لای هەندێك کەس چالاکترە. هەندێک بیروڕای زانستیی جیاوازتر لە سەر هەستەکان

هەیە، هەستەکان بۆ دوو بەشی سەرەکی دابەشدەکەن وەک: هەستی دەرەوەو ناوەوە. کە ئەمانیش لە دابەشکردندا جیاوازن.

مێشکی مرۆڤ زانیاری لە سەرچاوە ناوخۆییو دەرەکییەکانەوە لێکدەداتەوە. ئەمەیش پێواژۆی هەستیاری پێیدەگوترێت. پێنج هەستی دەرەکی هەیە، کە بەکاریاندەهێنین بۆ هەستکردن بە ژینگەکەمانو سێ هەستی ناوەکییشمان هەیە کە بریتین لە ئەمانەی خوارەوە. Regulation and Sensory Processing

یەکەم: هەستی هاوسەنگیی لەش (vestibular): هەستی هاوسەنگی پێگەو شوێنی سەرمان لە بوشاییدا چاودێریدەکات. هەستەوەرەکانی (گەیەنەرەکانی) ناو کەناڵی گوێمان (گوێی ناوەوە) بۆ خولانەوە، یان لاربوونەوە، یان سەرەوژێرکردن بەئاگادەهێنێتەوە. مەبەستی ئەوەیە جەستەی مرۆڤ بە شێوەی گونجاو ڕابوەستێت، هەستی هاوسەنگی کە هەستێکی ناوەکییە، بە هەستی هاوسەنگیی لەش ناوبراوە.

دووەم: هەستەدەماری لەش: وەرگرەکان (هەستەوەرەکان) لە جومگەکانو ماسولکەکاندا هەن، ئاگاداری بە مێشك لە بارەی شوێنی بەشەکانی لەش لە بۆشاییدا دەدەن.

سێیەم: هەستی قووڵ: ئەم هەستە ئاماژە ناوخۆییەکانو قووڵەکانی وەك: (گەرمی، ساردی، برسێتی، تینوێتی، ئارەزووی بۆ حەمام ڕۆیشتنو ...هتد) بە مرۆڤ دەبەخشێت.

نموونەیەک بۆ ئەم سێ هەستە ناوەکییە ئەوەیە، کەسێک بیەوێت لە سەر بۆرییەکی خڕ بپەڕێتەوە، سەرەتا یەکەم هەست، کە سەری مرۆڤ هاوسەنگدەکات، کە هەستی هاوسەنگیی لەشە، سەری مرۆڤ هاوسەنگدەکات، دواتر هەر لە ئەم ڕێگەیەوە هەستەوەرەکانی دەمارو ماسولکە ئاگاداردەکرێنەوە، تا دەستو قاچو جەستەیش هاوسەنگیی خۆیان بپارێزن، بۆئەوەی جەستە بتوانێت هاوسەنگ بێتو لە ئەو پردە خڕە (بە سەر بۆرییە خڕەکەدا) بڕوات، بەبێ ئەوەی بکەوێت. هەستە ناوەکییەکانیش وێڕای ئەرکی تایبەتی، ئەرکی هاوبەشیان پێکەوە هەیە. (چاوپێکەوتنی تایبەت: دیار قەرەداغی، ٢٠٢٥).

دوای ئەوەی شیکردنەوە، لە هەستەکانو جۆرەکانی کرا، هەستەکان لە دەرەوەو ناوەوەی جەستەدا هەیەو پەیوەستن بە ئاوەزەوەو پێکەوە وا لە مرۆڤ دەکەن بە شێوەیەکی ئاساییو کۆمەڵایەتی کاری خۆیان بکەن.

IRAQI Academic Scientific Journals turnitin doi Crossref KUJHS Kirkuk University Journal Humanity Studies

1.4.کارکردنی هەستەکان پەیوەست بە کەرەستەی زمانو داهێنانەوە

هەستەکان هەموویان گرنگنو لەدەستدانی هەر یەکێکیان لە دەستدانی زانستێکەو شێوەیەکی زمان سەریهەڵداوە، ئەوانەی نابینان بە (زمانی برایل) بە پەنجەو کونکردنی پەڕەکاغەزەکان هەست بە زبری دەکەنو دەیخوێننەوەو لێیەوە فێری خوێندەواری دەبن. ئەوانەی نابیستن، زۆربەی کات بە زمانی ئاماژە ئاخاڤنو زمانی ئاماژە جوڵەی جەستەی دەوێتو وزەیەکی زۆری پێویستە، تا بتوانن مەبەستی خۆیان بگەیەنن. وەک دیارە هەستەکان بەهای زۆریان هەیە .

کاتێك لە ڕووی کەرەستە داهێنراوەکانو بابەتە بەرۆژکراوەکانەوە هەستەکانمان تەماشادەکەین، ڕەنگدانەوەی هەستەکان لە داهێنانەکاندا دەبینین. (بۆ نموونە هەموو ئەو ئامێرانەی مرۆڤ لە کۆنەوە تاوەکو ئەمڕۆ دایانهێناون، وەک: ئامێری بروسکەناردن، تەلەفۆن، ڕادیۆ، تەلەڤزیۆنو زۆر ئامێری تر)، لە سەر هەستی بیستنو بینین زیاتر متمانەدەکەن. زمانیش بە دەنگ دەردەبڕدرێتو بە نوسینو تۆمارکردن و...هتد دەپارێزرێت، کە بە هۆی هەستی بینین، یان بیستنەوە هەستپێدەکرێت. (عەبدوڵلا، ٢٠٢٠، ٨). ئەندامەکانی هەستکردنی مرۆڤیش گوێکان، چاوەکان، کونەلوتەکانو پێستی مرۆڤن، کە هەستەکانمان بۆ پێوانەدەکەن.

ئەو هەستانەی دوو ئەندام، یان دوو شوێنیان لە جەستەدا هەیە، (دوو گوێ، دوو چاو، دوو کونەلوتو ...هتد)، کاریگەری لە سەر ئاوەزو زمانی کەسەکان هەیە، بۆ نموونە کەسێک بە دوو چاو دەبنێت ڕادەی بینینو پانتایی بینینی زیاترە لە ئەوەی بە یەک چاو دەبنێت، چونکە بە یەک چاو دنیا بۆ ناو ئاوەزو جەستە بگوازرێتەوە، جیاوازە لە ئەوەی بە دوو چاو دنیای دەوروبەر بۆ ناو ئاوەز بگوازرێتەوە. لێرەوەیە هەستەکان ڕۆڵیان لە تێگەیشتنو ڕوانینی کەسەکاندا هەیە.

هەستەکان زۆربەی کات پێکەوە کاردەکەن، وەک بیستنو بینین، بۆنکردنو تامکردن، دەستلیدانو بینین، ئەمانە هاوبەشی لە کارکردنیاندا هەیە. بۆ نموونە با تەماشای ئەم وێنەیە بکەین.

((وێنەی ژمارە (3) شەکری کلۆ))

وێنەکە کاتێک تەماشادەکەین، بە بینین ڕەنگی سپییە، بە دەستلێدان چوارگۆشەیەو زبرە، بە تام شیرینە، بە دەستیش قورساییەکی هەیە، بەڵام بۆنی نییە (بۆنی تایبەتی هەیە). وەک دەبینین هەستەکان لە دەرەوە جیاوازن، بەڵام لە ئاوەزدا لە یەکەوە نزیکنو بە هاوکاریی یەکتری کاردەکەن. هەستەکان لە گیاندارانیشدا هەیە، بەڵام پەیپێبردنیان کتومت بۆ هەموو شتەکان وەک یەک نییەو جیاوازن.

IRAQI Academic Scientific Journals turnitin doi Crossref KUJHS Kirkuk University Journal Humanity Studies

ئاژەڵانیش وەک مرۆڤ هەموو ئەو هەستانە بەکاردەهێنیتو هەندێک هەستی جیاوازتریشیان هەیە، بۆ نموونە (هێلکە شەیتانۆکە) چوار هەست بەکاردەهێنێت، وەک: هەستەکانی، تامکردن، بۆنکردن، بەرکەوتنو بینین (بینینی سنووردارە). بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانە: (عەبدوڵڵا، ٢٠٢٢، ٣٥-٤٣).

((وێنەی ژمارە (4) هێلکە شەیتانۆکە))

هەستەکان لە نێوان مرۆڤو گیانداراندا هاوبەشن، بەڵام ڕادەی بەکارهێنانی هەستەکان لە لایەن مرۆڤو گیاندارانەوە دەگۆڕێن. بۆ نموونە (زۆرینەی شیردەرەکان هەستی بۆنکردنی باشیان هەیە، لە کاتێکدا باڵندەکان هەستی بۆنکردنی باشیان نییە، یان سەگی پۆلیسی هەستیاری لوتیان بۆ بۆنەکان هەزاران جار لە هەستیاریی لوتی مرۆڤ زیاترە). (عەبدوڵڵا، ٢٠٢٢، ٧٠)، بەڵام بەکارهێنانی هەستەکانی مرۆڤ بۆ گۆڕینی بیروبۆچوونو ژیان زیاتر سوودی لێوەردەگیرێت، تاوەکو گیاندارانی تر.

2. هەستو بنەمای ناونانی کۆمەڵایەتی لە زماندا

هەستەکانی مرۆڤ، پەیوەندی بە دەوروبەرەوە دەکەن، کارلێکە کۆمەڵاتییەکانیش کاریگەری لە سەر هەستەکانی مرۆڤ دادەنێن. ناونان بە یەکێك لە گەورەترین ئەرکە سەرەتاییەکانی زمان دادەنرێت، بۆئەوەی کەسەکان، شتەکانو ...هتد، بناسینو دەوروبەریشمانی پێدابەشبکەینو لە یەکتری جیابکەینەوە، مرۆڤەکان توانای ناونان و دووبارە ناونانەوەیان هەیەو توانای ناونانیشە بە شێوەیەکی سەرەکی مرۆڤ لە هەموو گیاندارانی تر جیادەکاتەوە، چونکە ناونانی مرۆڤ ئاوەزو هەستو هزری مرۆڤی تێدا بەشدارە، لێرەوەیە هەستەکان بۆ بواری کۆمەڵایەتی دەپەڕنەوە، جۆرەکانی هەستەکان دروستدەبن، وەک: (هەستی نەتەوایەتی، کۆمەڵایەتی، ئاینیو ڕامیاریو ...هتد).

کاتێک نموونەی هەستەکان بۆ بواری کۆمەڵایەتی وەردەگرین، لە دوای ڕاپەڕین دەرگای ئازادی زیاترکرایەوە، ناوی (سەرکەوت) لە ناوی منداڵانمان زیاتر نراوە، کە کۆمەڵو خێزانەکان هەستی زیاتریان بە خۆشی و شادیو کرانەوەی دۆخەکە کردووە، کاریگەری لە سەر هەستیان هەبووەو ناوی (سەرکەوت) لە کاتی لە دوای ڕاپەڕینەوە زیاتر بۆ منداڵانی کوڕ دانراوە، هەر ئەم ناوە بۆ کەسەکەیش هەستی خۆشی بە (سەرکەوت) بەخشیوە، هاوشان زۆربەی کات (یان هەندێک کات)، ئەم ناوە ڕۆڵی لە سەرکەوتنی کەسەکەیشدا کە ناوی (سەرکەوت)ە، بینیوە، لە ئایندەیشدا دەرکەوتەی ئەو هەستە بینراوەتەوە. دوای چاوپێکەوتن لەگەڵ ئەم کەسانەدا، ئایا ناوەکانیان ڕۆڵیان لە سەرکەوتنەکانیاندا هەبووە؟ وەڵامەکەیان بەڵێ بووەو هاوڕابوون، کە ناوەکە کاریگەریی ئەرێنی هەبووە. وەک شیکردنەوەی بۆ کرا، هەست لە ناوناندا ڕۆڵی سەرەکی هەیەو دەوری جوانیش لە

IRAQI Academic Scientific Journals turnitin doi Crossref KUJHS

پێشکەوتنی کۆمەڵایەتیدا دەگێڕێت. (چاوپێکەتنی تایبەت: محەمەدو سەرکەوت: ٢٠٢٥). هەندێك ناویش لە کاتی ئاوارەییو کۆڕەودا، وەک ناوی (ماندوو، ناشاد، ئاوارەو ...هتد) هەستێکی نەرێنیو نامۆبوونی میللەتی تێدایەو ئەم هەستەیش بە جۆرێک هەستی نەرێنی بۆ ئەو کەسەی ناوی (ماندوو، ناشاد، ئاوارەو ...هتد)یە، هەڵگرتووەو دواجاریش زیان بە کۆمەڵایەتی_بوونی کوردی دەگەیەنێت.

بە پێی ئاماری لێکۆڵینەوەیەکی مەیدانی کە لە زمانی کوردیدا کراوە، کە لە (١٠٠) بنەماڵەی جیاواز مشتەی (داتا) ناونان وەرگیراوە، لە بارەی هۆکاریی ناونانو پاڵنەری هەستی ناونانەکە پرسیارکراوە، ئەنجامەکەی بە ئەم شێوەیەی خوارەوە بووە:

1. پاڵنەری هەستی نەتەوایەتی بۆ ناونانی کەسەکان: بەرزترین ڕێژەی بەرکەتووە، کە (٢١٪) بووە.
2. پاڵنەری هەستی ئاینی بۆ ناونان کەسەکان لە (١٧٪) بووە.
3. پاڵنەری خەوبینین بۆ ناونانی کەسەکان، کەمترین ڕێژە بووە، کە ناونانی کەسەکان کاریگەریی خەوبینینی بە سەرەوە هەبووە، کە ڕێژەکەی (٥٪) بووە.

وەک لە ئامارەکاندا خرایەڕوو، هەستەکان بەشداری لە ناونانە کۆمەڵایەتییەکاندا دەکەن. بۆ زانیاریی زیاتر لە سەر هەستو پاڵنەری ناونانی کەسەکان، بڕوانە: (عەزیز، ٢٠٠٨، ٦٠-٦٠).

2.2. ڕوانینێکی ئاوەزییانە بۆ دیاریکردنی تایبەتمەندیی هەستەکان

تایبەتمەندییەکانی ئەزموونی هەستی ڕێگای خۆیان لە ڕێگەی زمانەوە دەبیننەوە، ناهاوسەنگیی تێگەیشتن (لە هەستەکان)، ناهاوسەنگیی زمانی لێکەتووەتەوە، ئاشکرایە پەیوەندییە درکییەکان، پەیوەندییە زمانییەکانیان دروستکردووە. (بۆدۆ، ٢٠١٩، ٥٩).

ئاوەزو هەست، پەیوەستی لە نێوانیاندا هەیەو بە هۆی نەخۆشی، یان ڕوداوێکەوە، یان زۆری تەمەنەوە نەبێت، کاری پێکەوەییان تا مانەوەی مرۆڤەکان، هەردووکیان پێکەوە پەیوەندییان هەیە. دوانەیەکن مرۆڤبوون بە مرۆڤ دەبەخشنو کاریگەرییان لە سەر ڕەفتارو زمانی مرۆڤ هەیە. بە پێوستی دەزانین هەندێك لە تایبەتییەکانی باسبکرێن، بە چەند خاڵێك دەخەینەڕوو، (برناهات، ١٩٨٤، ٨٢).

1. "هەستەکان، تایبەتمەندییەکی/پێوانەیەکی جێگرو نەگۆڕ نین، بۆ ئەنجامدانی چالاکییەکانی مرۆڤ، هەندێك جار چالاکییەکان هەستی خۆش، یان ناخۆش بە مرۆڤ دەبەخشن، واتە

هەستەکان کاریگەرییان لە سەر ڕەفتاری مرۆڤ هەیە، بەردەوام ئەگەری گۆڕانیان هەیە، بە پێی ئەو ساتەی کەسەکان تێیدا دەژین.

2. هەست بە تەواوی ڕامناکرێتو هیچ کات بە تەواوی پێوانەناکرێت، ئەمەیش ئەوە دەگەیەنێت، کە هەستەکان کاریگەرییان لە سەر کردارەکان هەیە، کاتێك مرۆڤ هەست بە خۆشی لە شتێکدا بکات لێینزیکدەبێتەوە، کاتێك هەست بە ناخۆشی بکات، لێیدووردەکەوێتەوە.
3. هەندێك جار لە ڕووی دەروونییەوە، هەست بە ڕوداوێك دەکەیت، کە هێشتا ڕوینەداوە، یان دەکرێت هەر ڕونەداتو ...هتد".
4. هەستەکان زیاتر مرۆڤ بە ژیانەوە پەیوەستدەکەن.

وەک لە تایبەتمەندییەکاندا دەردەکەوێت، هەست ڕامناکرێت، بۆ نموونە کاتێك دڵت خۆشەو گێرانەوەیەک دڵت خۆشدەکات قاقا پێدەکەنیت، زۆربەی کات بە وشەیەک دەرنابڕێت، چونکە تا ئێستا پێکەنین، یان گریان، هاوواتایی تەواوی لە وشەدا نییەو جیهانییەو هەموو مرۆڤایەتی تێیدا هاوبەشە. هەستەکان بە ئاوەزەوە پیوەستنو وادەکەن پێشبینیی ڕوداوەکانی پێبکرێت، پێش ڕودانیان. دەبینین هەستەکان بۆ خۆیان جیهانێکی تایبەتنو وردەکاریی زیاتری پێوستە، لەبەر سنووری توێژینەوەکە، زیاتر لە سەر ئەم بابەتە شیکردنەوە ناخەینەڕوو.

3.2.هەستەکان لە گۆشەنیگای زانستی زمانی هەستییەوە

زانستی زمانی هەستی یەکێکە لە زانستە نوێیەکانی سەدەی بیستویەک، لە ساڵی (٢٠١٩)ەوە، وەک زانستێکی زمانی سەریهەڵداوە، ئەگەرچی هەستەکان لە کۆنەوە (لە یۆنانەوە) لە دیدی فەلسەفە، پزیشکی، دەروونناسی، کۆمەڵایەتیو ...هتدەوە، باس لە ژمارەی هەستەکانو نادیاریی ژمارەکانو ئەندامەکانی هەستەکان کراوە، بەڵام وەک زانستێکی سەربەخۆ نوێیەو لە زمانی کوردییشدا بە دەگمەن باسکراوە. زاراوەی (زانستی زمانی هەستی) یەکەم جارە لە زمانی کوردیدا بەکارهاتووە. بۆ زانیاری لە سەر زانستی زمانی هەستی بڕوانە، (بۆدۆ، ٢٠١٩). ناساندنی ئەم زانستە گرنگەو دەرگایەکی نوێ لە بواری لێکۆڵینەوە بۆ توێژەران دەکاتەوە، تا وردەکاریی زیاتر لە ئەم بوارەدا لە ڕێگەی توێژینەوە دەربخەن.

تایبەتمەندییەکانی ئەزموونی هەستی خۆیان لە ڕێگەی زمانەوە دەبیننەوە، ناهاوسەنگیی تێگەیشتن (لە هەستەکان)، ناهاوسەنگیی زمانی لێکەتووەتەوە. ئاشکرایە پەیوەندییەکانی مرۆڤ کە دروستدەبێت، پەیوەندییە زمانییەکانیان دروستکردووە. (بۆدۆ، ٢٠١٩، ٥٩). زانستی زمانی هەستی بریتییە: لە لێکۆڵینەوە لە چۆنیەتیی پەیوەندیی زمان بە هەستەکانەوە. ئەو پرسیارانەی کە گرنگن،

IRAQI Academic Scientific Journals turnitin doi Crossref KUJHS

وەک: چۆن هەستەکان لە وشەکاندا کۆدەکرێنەوە؟ کام تایبەتمەندیی بیرکردنەوە ئاسانترە بۆ قسەکردن لە بارەی ئەوانی تر؟ زمانەکان چۆن جیاوازن لە چۆنیەتیی تۆمارکردنی (کۆدکردنی) تێگەیشتنەکانیان بەرانبەر کەرەستەو شتەکان؟ وشەکان چۆن پەیوەندییان بە سیستەمی تێگەیشتن لە مێشکدا هەیە؟ (بۆدۆ، ٢٠١٩، ١). لە ئەم ڕێگەوەیە تۆماری هەستەکان لە ئاوەزو دواتر لە دەربڕاوەکانی زماندا دەردەکەون.

ئاوەز بە پێکهاتەو تایبەتمەندییەکانیەوە کاری خۆی دەکات، لە ڕێگەی هەستەکانیشەوە کە وەک وایەری کارەبایی وایە، بە دنیای دەرەوەوە پەیوەندیدەکات. لێرەوەیە زمانو هەستەکان پێکەوە، پەیوەستدەبن. شوێنی هەستەکان لە جەستەدا بڵاوبوونەتەوەو لە ڕێگەی دەرکەپەتکەوە، پەیوەندی بە ئاوەزەوە دەکەن. هەستە سەرەکییەکان پێنج هەستە، ئەم هەستانەیش لە سەرچاوە زانستییەکاندا، بە هەستی فۆلکلۆری ناسێنراوە، چونکە دەماودەم هاتوون، بەڵام زیاتر لە ئەم هەستانە هەن، وەک: (ئازار، ترس، ناخۆشیو ...هتد)، کە کاریگەرییان لە سەر دەروونو جەستەی مرۆڤ هەیە. کاتێك لە دیدی ترەوە، ئەم بیروڕایە بچووکدەکەینەوە کەمتر لە ئەو پێنج هەستەمان هەیە. ئەم دوو گریمانە، یان ڕوانینە هەردووکیان ڕاستییان تێدایە. (بۆدۆ، ٢٠١٩، ٢٤٧). وەک بینیمان دەکرێت هەندێک کات هەستەکان لە پێنج هەست زۆرتر بنو هەندێک کات لە ئەو پێنج هەستە لە ناو زماندا کەمتر بن. ئەم بابەتە ئاوکێشەو لەبەر سنووری توێژینەوەکە، زیاتر لە سەر ئەم بابەتە شیکردنەوە ناخەینەڕوو.

هەستەکان شوێنیان لە جەستەدا هەیە، چواریان لە دەرەوەی جەستە ئەندامی تایبەتیان هەیە، وەک: (بینین، بیستن، بۆنکردن، بەرکەوتن)، ئەوی تریان لە ناودەمدایەو لە ناوەوەیە و لە سەر زمانە کە (تامکردنە). خودی ئەندامەکانی جەستە بۆ چالاکیی هەستەکان بە ئاوەزو زمانەوە گرنگو کاریگەرن. ئێمەی مرۆڤ تەنیا ئاوەزێک نین کە لە هەوادا بیرو خەیاڵمان بسوڕێتەوە، بەڵکو بونەوەرێکینو خاوەنی جەستەیەکین، کە لە ڕێگەی هەستەکانمانەوە بە جیهانی دەوروبەرمانەوە گرێدراوین. دوور لە ئەو بۆچوونەی کە زۆر جار دەڵێن: زمان سیستەمێکی هێمایی لە خۆوەیە، بەڵام ئەگەر وردتر تەماشایبکەین، زمان بە قووڵی پڕە لە زانیارییە هەستییەکانو زانینی جیهانی هەستی ئێمە یارمەتیماندەدات لە ئەو جیهانە زمانەوانییە، کە تێیدا دەژین باشتر تێبگەین. لەگەڵ ئەوەیشدا، زمان پەنجەرەیەک بۆ هەستەکان دابیندەکات. بە بەکارهێنانی زمانەوانیی هەستی، دەتوانین ئەوە بزانین چنراوی ئاوەزمان دەوڵەمەندە بە: (شێوە، ڕەنگ، تام، بەرکەوتن، بۆنکردنو ...هتد)، لێرەوەیە جیهانی هەستی خۆمان بە بەرانبەرەکانمان دەگەیەنین، (بۆدۆ، ٢٠١٩، ٢٤٧).

IRAQI Academic Scientific Journals turnitin doi Crossref KUJHS Kirkuk University Journal Humanity Studies

زمان پەنجەرەیەکە بۆ ناو بیرکردنەوە، بەڵام لە هەمان کاتدا دەتوانرێت وەک پەنجەرەیەک بۆ ناو مۆدێلی پێنج هەستە فۆلکلۆرییەکەی مرۆڤ تەماشابکرێت. چەپکە واتای وشەکانیش (چەمکەکان) تێگەیشتنی هەستەکان بۆ شتەکان دەپارێزنو دواتر لە دەربڕاوە زمانییەکاندا دەردەکەونەوە. (بۆدۆ، ٢٠١٩، ١٤). مرۆڤەکان لە جیهانێکی هەستکردندا دەژین. هەموو دەستکەوتەکانی مرۆڤایەتی، لە کشتوکاڵییەوە تا گەشتکردن بۆ بۆشایی ئاسمان، پەیوەستە بە ئەوەی کە بتوانین لە ڕێگەی پێنج هەستە فۆلکلۆرییەکەوە پەیوەندی بە جیهانەوە بکەین. هەموو ئەو کارانەی دەیکەین، هەموو هەستکردنێک، کە گوایە هەموو شتێك دەزانین، لە ڕێگەی هەستەکانەوە پەیوەست بە ئاوەزەوە دەکرێنەوە. لەبەرئەوەیە هەستەکان زۆر گرنگن بۆ ئێمە، جێی سەرسوڕمان نییە کە هەموو زمانەکان سەرچاوەیان بۆ قسەکردن لە بارەی ناوەڕۆکی هەستی تێگەیشتن هەیە، (میلەرو جۆنسن لاید (ئەوەمان بیردەخەنەوە، کە (پەیوەندییەکانی وشە بنچینەیین بۆ تێگەیشتن). (ڕاکۆڤا) دەڵێت: "ئێمە وشەمان نییە "تەنها لەبەرئەوەی خۆشە بۆ ئێمە ئەوانمان هەبێت"، بەڵکو لەبەرئەوەیە ئەوان ئامێرێکن کە ئێمە بە جیهانی دەرەوەوە دەبەستنەوە. بەبێ توانای دەربڕینو ناوەڕۆکی تێگەیشتن، زمانەکان بێسوددەبن، (بۆدۆ، ٢٠١٩، ١). وەک شیکرایەوە، هەستەکان ڕۆڵیان هەیە، لە تێگەیشتنەکانی مرۆڤەکانو هەستەکانیش لە هزری وشەکاندا دەردەکەون، ئەم هەستانە کاتێك بمانەوێت لە زماندا دەربخەین، ئەو کات پەیوەندیی هەستو زمان زیاتر لێیتێدەگەین. چەند نموونەیەک وەردەگرین.

4.2.نموونەی کارەکییانەی هەستییانەو کێڵگەی واتایی هەستی وشەیی

کێڵگەی واتایی هەستی بە وشە دەنوێنرێت. زیاتر لە هەستێك لە وشەکاندا دەردەکەوێتو وشەیەکی تایبەتییشی دەوێت تا هەستەکە بنوێنێتو کۆکردنەوەی هەستەکان لە وشەکاندا کێڵگەی واتایی هەستی وشەیی دروستدەکات. کێڵگەی هەستیو هەستیاری دەتوانێت سەبەتەی کێڵگەی وشەیی دەوڵەمەندتربکات، هەر وەک چۆن کێڵگەی وشەیی، (بۆ زانیاری لە سەر کێڵگەی واتایی وشە بڕوانە: (محەمەد، ٢٠١٤، ٦))، لە زانستی زماندا ئاسۆی زمانی بەرفراوانترکرد. کەرەستەکان لە زماندا ناودەنرێن سادە نینو چەند هەستو هەستەوەرێك بۆ ناونان تێیاندا بەشداربووە، دوبارە دیارکردنی هەستەکان لە وشەکانەوە کێڵگەی هەستیی وشەکانمان بۆ دیاریدەکاتەوە. لە پێشتردا کاتێك کۆمەڵێک وشە پێکەوە یەک کێڵگەی وشەیان هەبوویێت، ئێستا هەر وشەیەک بە تەنها دەتوانێت کێڵگەیەکی واتایی هەستی وشەیی سەربەخۆییو هاوبەشی لە کێڵگەی هەستیی وشەکانی تردا هەبێت. ئەوەی لە هەردووکیاندا هاوبەشە، هەردوو کێڵگەکە بە وشە دەنوێنرێنو جیاوازیی سەرەکییان ئەوەیە کێڵگەی هەستیی وشەییو کۆی تایبەتمەندیی وشەکە دەردەخەن، بەڵام کێڵگەی واتایی وشەیی تایبەتمەندیی کێڵگەی وشەکە دەردەخەن. چەند نموونەیەک وەردەگرین.

IRAQI Academic Scientific Journals turnitin doi Crossref KUJHS Kirkuk University Journal Humanity Studies

1 /أ. بەڕوو: ئەم وشەیە، داری بەڕوو، بەرهەمی بەڕوویش دەگرێتەوە. لێرەدا بەرهەمەکەمان زیاتر مەبەستە. ئەم وشەیە، کۆمەڵێک هەست تێیدا بەشدارە، هەر هەستێکیش جۆرێک لە وشەی جیاوازی بۆ دانراوە. لێرەوە کە ئاوەز شوێنی داکردنی وشەکانە پەیوەستدەبێتەوە بە هەستەکانەوە. تەماشای ئەم خشتەیەی خوارەوە بکەین.

بەڕوو:	وشەکان	واتاکان
بیستن	داربەڕوو	زۆریی تەمەن بیردەهێنێتەوە.
بینین	سەوز	قەبارەی بچووکە، تەشیلەیی
تامکردن	تامی تاڵ، یان	شیرین
بۆنکردن	بۆنی تایبەتی	بۆنەکەی زۆر بڵاو نییە.
پێست (بەرکەوتن)	ساف+زبری	

((خشتەی ژمارە (1) ناوی مادیی وەک: بەڕوو))

یەکەم: کێڵگەی واتایی هەستی وشەیی: (بەڕوو): داربەڕوو، زۆریی تەمەن، سەوزی، قەبارە، بچووکە، تەشیلەیی، شیرین، ساف و زبریو هتد...

وەک لە خشتەکەدا دیارە، هەر وشەیەک هێشووە وشەک لەخۆدەگرێتو خاوەنی شێوەو واتای سەربەخۆی خۆیەتی، هەر وشەک یەک کێڵگەی واتایی هەستی وشەیی هەیە. یەک وشەی وەک بەڕوو، چوار هەست تێیدا بەشدارە، هەر هەستێك لە ئەو وشەدا وشەیەک واتایەکی لە ئاوەزدا گەشکردووەتەوەو لە هزری (ناوەڕۆکی) وشەکەیشدا بوونی هەیە، یان وشەیەک چەندین هەست لە ئاوەزدا چالاکدەکاتەوە. هەستی (بۆنکردن) لە وشەکەدا زۆر چالاک نییە، هەستەکان دەکرێت (+ -)و ئەگەری ببنو وەک سپێر هەڵگیرابنو بۆ کاتی پێویست بەکاربهێنرێنەوە، بۆ نموونە هەستی بۆنکردن لە وشەی (بەڕوو)دا لە خشتەکەدا نییە، بەڕووەکە ببرژێنیت، ئەو کات برژاندنو سوتانەکەی بۆنی تایبەت بە خۆی هەیە، هەر پێنج هەستەکە تێیدا بەشدارەو دەکرێت هەستی خۆشیو ترس لە کاتی خواردنو تەقینەوەی بەڕووەکەدا دروستببێت. هەستەکان مەرج نییە وەک خۆیان لە وشەکاندا بمێننەوە، بۆ نموونە کاتێک وشەیەکی سادە وەک بناغە وشەیەکی داڕێژراوی لێدروستدەکرێت، یان بەشدارە لە وشەی لێکدراودا، یان لە پەندو ئیدیۆمو دەقدا بەکاردەهێنرێت، هەستەکانیش لە وشەکاندا دەگۆڕێن. بۆ نموونە وشەی (بەڕوو) لە کاتی بەکارهێنانی بۆ مرۆڤو ئاژەڵ واتاو شێوەی تری زۆرە.

1/ب. بەڕووو+لە: بەڕوولە:

بەڕوولە	وشەکان	واتاکان
بیستن	ناسکی	
بینین	بچووکی	سەوزی
تامکردن	شیرینی تاڵی/(+ -) بەتامی	
بۆنکردن	بۆنی تایبەت	
پێست (بەرکەوتن)	ساف+زبری	

((خشتەی ژمارە (2) بەڕوولە، وشەی داڕێژراو))

دووەم: کێڵگەی واتایی هەستی وشەیی: (بەڕوولە): ناسکی، بچووکیو سەوزی، شیرینی، تاڵی، بەتامیو بێتامی، بۆنی تایبەت، سافـو زبریو ...هتد واتای تری هەیە، بەڵام لەبەر سنووری توێژینەوەکە ناینوسین.

وشەی بەڕوو، واتە (بە + ڕوو) واتە چوار وەرزە گەڵا ناوەڕێنێتو ڕەنگی جوانو سەوزەو بەرواڵەتە هەمیشە، لەبەرئەوە کوردیش وشەی (بەڕوولە)ی لێدروستکردووەو لە بازاڕدا پەسنی میوەکانی پێدەکات (ڕیکلامییپێدەکات)، بۆئەوەی بیفرۆشێت، واتە هەستەکان ڕۆڵێکی گەورە دەگێڕن بۆ بەبازاڕکردنو پڕوپاگەندەی کاڵاکانو ڕیکلامکردن، کە دەورێکی زۆری هەیە، دەتوانرێت لە ئەم ڕووەوە کاری زیاتری لە سەر بکرێت، ئەمە بۆ وشە مادییەکان بە ئەم شێوەیەیە.

وەک لە هەردوو خشتەکەدا خرایەڕوو، وشەی (بەڕوو، بەڕوولە)، هەستەکانو واتای هەستەکان تێیدا گۆڕاوە، خشەکانیش دەتوانرێت فراوانتربکرێت.

1/پ. پەندی پێشینان: بەڕووی دەمی بزن نییە، ئامادە بێت.

ئەم پەندە ڕوداوێکی لە پشتەوەیە. دەگێڕنەوە دەماودەم، کابرایەک ئەوەی بیستووە، کە بەڕوو چاکەو زۆرەو هەرزانیشە، بۆ خواردنی بزن شیاوەو زوو قەڵەویدەکات. بزنێک دەکڕێتو بەڕووی پێدەداتو زوو زوو دەست لە پشتی دەدات، بزانێت قەڵەویدەکات. دیارە ئاوا بە خێرایی قەڵەونابێت، لێرەوە ئەم پەندە بۆ ئەو کارانە بەکاردێت، کە بتەوێت دەستوبرد بێتو زوو ئامادەببێت.

بەڕوو: وشەکان واتاکان

بیستن خواردن بۆ ئاژەڵ بەکاردێت، توانجگرتن، داواکاریی نابەجێکردن...

بینین خێرایی ئەنجامی کار لە ئامادەکردنی کارێکدا

تامکردن تاڵە بەتامە بۆ ئاژەڵ

بۆنکردن بۆنی تایبەت

پێست (بەرکەوتن) لێکردنەوە دەستوبرد ...هتد

((خشتەی ژمارە (3) بەڕوو لە پەندی پێشیناندا)

سێیەم: کێڵگەی واتایی هەستی وشەیی: (بەڕوو) لە پەندی پێشیناندا: خواردن بۆ ئاژەڵ، خێرایی ئەنجامی کار، توانج، داواکاریی نابەجێ، تاڵی، بۆنی تایبەتو لێکردنەوە، دەستوبردو ...هتد.

وەک لە پەندەکەدا دەبینین، لە ڕێگەی هەستەکانەوە پەینابەین بە واتای وشەی (بەڕوو) کە لە پەندەکەدا هەیە، بەڵکو لە ڕێگەی ئاوەزو هزرەوەو لە ناوەوە پەی بە واتای وشەکە دەبەین، کەواتە ئەوە بە شێوەیەکی کارەکییانە پشتراستکرایەوە، دوو جۆر تێگەیشتنمان هەیە، یەکەمیان: لە دەرەوە بۆ ناوەوەیە. دووەمیان: لە ناوەوە بۆ دەرەوەیە، لە ڕێگەی بەچەمکبوونی وشەکانەوە. هەردوو جۆرەکەیش تەواوکەری تێگەیشتنەکانی مرۆڤ پێکدەهێنن، لە شیکردنەوەی نموونەکانەوە بە ئەوە گەیشتین، کاتێک بە تەواوی لە هەستەکان تێگەیشتین، توانای زیاتر بە ئاوەزی مرۆڤ دەدرێت، تا باشتر لە وشەکانو دەوروبەری تێبگات. کەواتە زانستی زمانی هەستی لە بەرئەنجامی زانستەکانی ترەوە دروستبووە، لە چەند گۆشەنیگایەکەوە تێگەیشتنی بۆ دەربڕاوەکانی زمان هەیە.

وەک شیکرایەوە، ئەم وشەیە (بەڕوو)، بۆ فێربوونی زمانی کوردی بۆ بیانییەکان کێڵگەی واتایی هەستی وشەیی بکرێتە نموونەی فێرکردن دەتوانرێت لە چەند بواردا سوودیلێوەربگیرێت، چونکە ئەمە ئاسانترەو لە ڕێگەی یەک وشەوە زیاتر لە (١٠) وشە دەتوانرێت فێری فێرخواز بکرێت.

لە بواری بەرنامەی پەروەردەییدا، ئەم بنەمایە دابنرێت، دەتوانرێت سوود لە کێڵگەی هەستی وشەیی بۆ فێربوونی منداڵان وەربگیرێت، هەر لە ڕێگەی یەک وشەوە هێشووە وشەکانی تریش

فێربکرێت، کە لە ڕێگەی هەستەکانەوە لە ناوەڕۆکی وشەکاندا هەیە، کەواتە دەتوانین سوودی زۆر بۆ ئەو بوارانە، لە ئەم توێژینەوە وەربگیرێت.

2.بەرد

بەرد:	وشەکان	واتاکان
بیستن	ڕەقی	توندوتۆڵی، بەرگریکردن...
بینین	پارێزگاری	شێوەی جیاواز جیاوز
تامکردن	خۆڵ	هەندێک جار نییەتی
بۆنکردن	بۆنی تایبەت	بەڵام بیهاڕێت، بۆنی سوتاندنی دێت.
پێست (بەرکەوتن)	زبر	ساف، نارێکی لە قەبارەو شێوەداو...هتد.

((خشتەی ژمارە (4) ناوی مادی، وەک: بەرد))

چوارەم: کێڵگەی واتایی هەستی وشەیی: (بەرد): کەرەستەی سروشتی، ڕەقی، توندوتۆڵی، بەرگریکردن، پارێزگاری، شێوەی جیاواز جیاواز، تامی خۆڵ، بۆنی تایبەت، زبر، ساف، نارێك لە شێوە و قەبارەدا. دەتوانیت بەردیش لە وشەی دارێژراوو لیکدراو و پەندی پێشیناندا نموونەی بۆ بهێنرێتەوە، بەڵام لەبەر سنووری توێژینەوەکە لێرەدا دەوەستین.

3. خودای گەورە (نامادی): خودای گەورە خۆی ناوی بۆ خۆی داناوە، جوانترین ناوەکانیش ناوی ئەون تا بە ئەو ناوەوە بانگیلێبکەینو لێیبپاڕێینەوە، نەوەدونۆ ناوی هەیە، ناوی مەزنی خودای گەورە (ئەڵلایە)، هەموو ناوەکان/ئاوەڵناوەکان لە ئەم ناوەدا کۆکرانەتەوە (عەبدوڕەحمان، ٢٠١٧، ٩٠)، کە ئەم ناوانە/ئاوەڵناوانە، بۆ مرۆڤ هەندێکی دەستدەدات، بەڵام مرۆڤ ئەم ناوانە وەک خودای گەورە، لە یەک کاتدا وەرناگرێت. ناوەکانی خودای گەورە، پردی پەیوەندیی هەستو هەستەوەرەکانی ئێمەن بە خودای گەورەوە، واتە لە ڕێگەی ناوەکانەوە دەتوانین خودای گەورە باشتر بناسین، بۆ نموونە خودای گەورە: بیسەرە، بینەرە، ڕۆشنایە، ڕۆشنکەرەوەیەو ...هتد. لە ڕێگەی ئەم ناوانەوە پەیوەندی بە خودای گەورەوە دەکەین، ناوەکانیش توانامانپێدەدەن هەستەکان لە شوێنی خۆیاندا بەکاربهێنین.

خودای گەورە	وشەکان	واتاکان
بیستن	خودای گەورە	نادیاری، بەدەسەڵات، بەدیهێنەری هەموو شتەکان، بێدەنگە...

IRAQI Academic Scientific Journals turnitin doi Crossref KUJHS Kirkuk University Journal Humanity Studies

بینین بینەرە ڕۆشنکەرەوە، ڕۆشنایی، بەرچاوڕوونی دەدات...

تامکردن تامەنپێدەدات هەستی تامکردن دەبەخشێت...

بۆنکردن بۆنمان پێدەبەخشێت دەتوانین بۆنی شت بکەین...

پێست (بەرکەوتن) هەستکردن دەستلێنەدراوە، کرداری زۆرو بینراوەو...هتد.

((خشتەی ژمارە (4) ناوی نامادی))

پێنجەم: کێڵگەی واتایی هەستی وشەیی: (خودای گەورە): نادیاری، بەدەسەڵات، بەدیهێنەری هەموو شتەکان، بێدەنگە، بێوێنەیە، بێقەبارەیە، تامەنپێدەدات، دەستلێنەدراوە، کردارەکانی زۆرو بینراونو...هتد، خودای گەورە پێش ئەوەی زمان لای مرۆڤ چالاکبکات، وێنەو واتای بە تەواوی نەبووە، بەڵام کاتێك هاتووەتەناو زمانەوە، وێنەی نوسینو شێوەکەیشی (بۆ نموونە وشەی خودای گەورە) واتای هەبووە. لێرەوەیە هاتووەتەناو ئاوەزەوە، کەواتە زمان وێنەی وشەییو ڕێنوسیو واتا بە شتە نەبینرەوەکانیش دەدات، وادەکات تێگەیشتن بەرانبەر ئەو نەبینراوانەیش بۆ مرۆڤایەتی دروستببێت. ئەگەر زمانو ناونان نەبێت، ناتوانرێت خودای گەورە بە پێی پێویست بناسرێت.

4: فریشتە:

فریشتە: وشەکان واتاکان

بیستن جوانی سپیوبێلەکە، گۆڕاوە لە شێوەیەکەوە بۆ شێوەیەکی تر...

بینین ناسکی تەنکی

تامکردن بێخواردن بێتام، هەمیشە دەم بە یادی خودای گەورە، چێژو تامی دەروونی لێوەردەگرێت.

بۆنکردن بێبۆنە

پێست (بەرکەوتن) دەستی لێنادرێت

((خشتەی ژمارە (6) ناوی نامادی، فریشتە))

شەشەم: کێڵگەی واتایی هەستی وشەیی: (فریشتە): جوانی، سپیی بێلەکە، گۆڕان لە شێوەیەکەوە بۆ شێوەکی تر، ناسکی، بینینی زۆر، بێخواردن، بێتامە، هەمیشە دەم بە یادی خودای گەورە.

5.2. پوختەی تێگەیشتنی ئاوەزییانە لە هەستەکانو کێڵگەی واتایی هەستی وشەیی

کێڵگەی واتایی هەستی وشەیی بۆ یەکەم جارە لە بواری زمانەوانیدا بەکارهێنراوە، لە سەر بنەمای زاراوەی کێڵگەی واتایی وشەییو واتاسازیی چوارچێوەیی دروستکراوە. کێڵگەی واتایی هەستی وشەیی بە وشە دەنوێنرێتو گەنجینەی زمانیش دەوڵەمەندتردەکات. لە سەرچاوەکاندا هاتووە، کێڵگەی واتایی وشەی کۆمەڵێک وشە دەگرێتەوە، کە لە ژێر هەمان چەمکی هاوبەشدا کۆبوونەتەوە ((DD Clarke :(2000:145). وەک کێڵگەی واتایی وەرزەکانی ساڵ: (بەهار، هاوین، پایز، زستان)، بەڵام کێڵگەی واتایی هەستی جیاوزە، یەک وشەیەو هەموو ئەو وشانە دەگرێتەوە، کە لە ناونانی هەستی وشەکەدا بەشدارییانکردووە، ئەمەیش تێگەیشتنێکی جیاواز لە دنیای زمانەوانیدا بۆ زمان دەکاتەوە. وەک شیکرایەوە لە سەرەوە، هەر وشەیەک زیاتر لە هەستێکی تێدایەو بۆ هەر هەستێك کە ئێمە لێیتێدەگەینو هەستیپێدەکەین، وشەیەکمان بەرانبەری داناوە. واتە هەموو وشەیەک لە هەستێك زیاتری تێدایە، بەڵام کام هەستەیان زاڵە، ئەوەیان لە ئاوەزدا گەشدەبێتەوەو بووە بە کرۆکەواتاو ئەوانی تریش کە دووەمو سێیەم واتان، توێکڵەواتانو بۆ هەریەکەیان وشەیەک دانراوە. پەیوەندیی نێوان هەستو واتای وشە تێکچرژاوەو بەیەکداچووە، لە ڕێگەی هەستەکانەوە وشەکان بۆ دوو جۆر دیاریکراون، مادیو نامادی، وەک لە نموونەکاندا خراونەتەڕوو، وشە مادییەکان بەردەستنو زۆربەی هەستەکان تێیدا بەشدارن، بەڵام وشە نامادییەکانو پەندەکان هەستەکان بە کەمی تێیدا بەشدارەو بە شێوەی ئەزموونی باشتر لێیانتێدەگەین. کەواتە هەستەکان وادەکەن وشەیەک مادی بێتو وشەیەک بە نامادی (ئەبستراکت) لە ناو زماندا ناوببرێت، تێگەیشتنیش لە ڕێگەی هەستەکانەوە، لە دەرەوە بۆ ناوەوە لە ڕێگەی ئەزموونکردنی هەستەکانەوە تێدەگەین. ڕێگەی دووەمی تێگەیشتنیش کە تێیدا کەرەستەکانی زمان بە چەمکەوە دەردەبڕین، کورتو پوختن، کولتوور، ئەزموون، ئاینو ...هتد تێیدا تواونەتەوە وەک: (پەند، ئیدیۆم، میتافۆڕ، شیعرو ...هتد) لە ئاوەزەوەو لە ناوەوە بۆ دەرەوە لیانتێدەگەین.

ئەنجامەکان:

1. پەیپێبردن، هەستێکە تا ئەوەی زانست بێت، دواتر بە تاقیکردنەوەی زانستی وەک زانست دەسەلمێت، یان ڕەتدەکرێتەوە.
2. کێڵگەی واتایی هەستی وشەیی، سەبەتەی وشەی زمانی کوردی دەوڵەمەنددەکات، هەستەکان لە وشە مادییەکاندا بە بەراورد بە وشە نامادییەکان زۆرترن، هەر وشەیەک زیاتر لە هەستێك لە هەستەکان بۆ ناونانی بەشدارن، یەکەم جارە لە زمانی کوردیدا وەک زانستی زمان باسبکرێت.
3. هەر وشەیەک، خاوەنی کێڵگەی هەستیی تایبەتی خویەتیو لەگەڵ کێڵگەکانی تردا هاوبەشیو جیاوازی هەیە. پاشگرەکان واتای هەستی بۆ سەر وشەکان زیاددەکەن.
4. ناونان لە ڕێگەی هەستەکانەوە، کاریگەری لە سەر کەسەکانو کۆمەڵگەیش هەیە، بە دیوی نەرینیو ئەرێنیدا، بە پێی دۆخەکانیش ناوی ئەرێنیو نەرێنی لە منداڵەکان لە زمانی کوردیدا نراوە.
5. کێڵگەی هەستی بەسوودە بۆ دانانی پرۆگرامی پەروەردە، فێربوونی زمانی بیانیو چۆنیەتیی پڕوپاگەندەکردن (ڕیکلامکردن) لە ڕێگەی هەستەکانەوە، دەتوانرێت سوودیلێوەربگیرێت.
6. بە گۆڕانی شێوەی وشەو بەکارهێنانی وشەکان لە زماندا (لە سادە بۆ داڕێژراو ...هتد) هەستەکانو واتاکانیان، لە وشەکاندا زیادوکەمدەکەنو دەگۆڕێن.

سەرچاوەکان

ا. کتێب:

باپیر، دلاوەر شکور، (2021). شیکردنەوەی تۆڕی واتای، چاپخانە، کۆمەڵگای فەرهەنگی ئەحمەدی خانی، سۆران.

عەبدوڵڵا، بایەزید حەسەن، (2022). زمانی ئاخاوتنی زیندەوەران، چاپی یەکەم، چاپخانەی سەردەم – سلێمانی.

عەبدوڕەحمان، هیوا، (2017). قەڵای منداڵی موسڵمان، چاپی دووەم، بڵاوکراوەی ناوەندی ئەدیبان، سلێمانی.

کەریم، ڕزگار، (٢٠٠٦) فەرهەنگی دەریا (کوردی – عەرەبی)، چاپخانەی یەکەم، چاپخانەی ئیحسان، تاران.

ب. نامەی ئەکادیمیی بڵاونەکراوە:

ئیبراهیم، شیلان ڕەحیم، (2019). نەخشاندنی کۆزانیاریی وشەیی لە فەرهەنگیی ئاوەزیدا، تێزی دکتورا، کۆلێجی زمان، زانکۆی سلێمانی.

سرحد، باخان عبد الرحمن، (2024). پەیبردنی ئاخاوتنیو دەستپێداگەیشتنی فەرهەنگی لە زمانی کوردیدا، تێزی دکتۆرا، کۆلێجی زمان، زانکۆی سلێمانی.

نەبی، ڕێبوار حەمە (2015). پەیبردنی شاوەچە لە سیمانتیکی درکپێکردندا، نامەی ماستەر، کۆلێجی زمان، زانکۆی سۆران، هەولێر.

حەسەن، تابان محەمەد، (2014). کێڵگەی واتایی لە ڕکێفەمەودای کۆمەڵەوە، نامەی دکتۆرا، کۆلێجی زمان، بەشی کوردی، زانکۆی سلێمانی.

سەعید، سازان زاهیر (2013). پێزی مۆرفیمە دارێژەکانی بچووکردنەوە و ناسکی لە سازکردنی وشەی نوێدا، نامەی ماستەر، کۆلێجی زمان، زانکۆی سلێمانی.

عەزیز، ڕێژنە ئیسماعیل، (2008). ناونانو هەست لە زمانی کوردیدا، نامەی ماستەر، کۆلێجی زمانی زانکۆی سەلاحەدین، هەولێر.

پ. سەرچاوە بە زمانی فارسی

همایون، هما دخت (1372) واژەنامەزبانشناسیوعلوم وابسته، چاپ: دوم، موسسه مطالعاتأو تحقیقات فرهنگی، تهران.

ت. سەرچاوە بە زمانی عەرەبی:

على، اسماعيل محمد، (2022). ابعاد التداولية المعريفية في الخطاب الشعري، شهادة الماجستير في اللغة العربيةو ادبها اللغة، في الجامعة السليمانية، السليمانية.

برنهات، ابراهيم عبدالله، (1984). علم النفس فى الحياة العملية، للطبعة الرابعة، بغداد.

مەعلوف، لوئيس، (1431). المنجيد فى اللغه، ط6، بيشرو، انتشارات ذوي القربي، تهران.

ج. سەرچاوە بە زمانی ئینگلیزی:

Brigitte Nerlich, David D. Clarke, (2000), Semantic fields and frames: Historical explorations of the interface between language, action, and cognition, Journal of Pragmatics: 32 (125-150) .

Faraj, S. J. H., & Karim, A. A. (2020). Linguistic Errors in second language learning through Error Analysis theory هەڵە زمانییەکان لە فێربوونی زمانی : دووەمدا (لە ڕوانگەی تیۆری شیکاری هەڵەییەوە). Journal of the College of Languages (JCL), (41), 199-223.

Bodo Winter, (2019) Sensory linguistics: Language, perception and metaphor, Amsterdam: John Benjamins, pp. xiv + 289. ISBN 9789027203106.

Lakoff, George:(1987) Women, Fire, and Dangerous Things, The University of Chicago Press: Chicago and London.

Petter Bogen Sydhagen (2017) How Can We Distinguish Perception from Cognition, Department of Philosophy, Classics, History of Art and Ideas, University of Oslo.

VYVYAN EVANS (2007): A Glossary of Cognitive Linguistics, Edinburgh University Press.

Sierra, Sylvia, (2023) Contextualization cues for media references in everyday conversation, Language & Communication, Volume 88, January 2023, Pages 99-110, 0271-5309/ 2022 Elsevier Ltd. All rights reserved.

MAROOF, A. M., & SAEED, S. Z. (2018). Morphosyntactical Representation in Kurdish Language. International Journal of Kurdish Studies, 4(1)

Pary Omar Ali, Srwa Tahhir Ali Mohammed, Bestoon Abubakr Ali, & Hemn Karim M. Salih. (2023). Beloved in Mahwee's Poems. QALAAI ZANIST JOURNAL, 8(1), 37–61. https://doi.org/10.25212/lfu.qzj.8.1.2

WILLIAM Croft and D. ALAN CRUSE - Cognitive Linguistic, (2004) Cambridge University Press google schola.

WILLIAM Croft and D. ALAN CRUSE - Cognitive Linguistic, (2004) Cambridge University Press google schola .

د. گۆڤاری زانستی:

حسێن، محەمەد ئەحمەد، (2024). کۆزمانەوانی کارلێکی وەک میتۆدێکی شیکردنەوەی گفتوگۆ، گ. زانستەمرۆییەکانی کەرکوک، بەرگی یەکەم (19)، ژمارەی دووەم، کەرکوک.

ساڵەح، ئاوات ئەحمەد محمەد، (2024). پراگماتیکو ئاوێتەبوونی کۆمەڵایەتی لە زماندا، گ. زانستەمرۆییەکانی کەرکوک، بەرگی یەکەم (19)، ژمارەی دووەم، کەرکوک.

عومەر، حسن عومەر، (2024). وێنەی هەستیو ڕەوانبێژی لە دەقەکانی (ناری)دا، گ. زانستەمرۆییەکانی کەرکوک، بەرگی یەکەم (19)، ژمارەی دووەم، کەرکوک.

ح. چاوپێکەوتنی تایبەت:

عەبدوڵڵا عەبدولعزیز نێرگسەجاڕی، (بیرمەندو م. ئاینی)، ئەقڵو ئایین، 2024/9/10، سلێمانی.

دیاری قەرداغی، پسپۆڕی نەشتەرگەریی گشتی، هەستو ئاوەز، سلێمانی2025/1/4).

سەرکەوت جەمال محەمەد (1992)، کاریگەریی هەستەکان لە ناونادا، 2024/12/7، سلێمانی.

ماندوو سیروان (1990) کاریگەریی هەستەکان لە ناونادا، 2024/12/5، سلێمانی.

ج. ماڵپەڕی ئەلیکترۆنی:

Sensory Processing: https://openschool.bc.ca/inclusionoutreach/c2/m5/c2m5-4.html Accessed: December 2024.

within this period will result in the automatic cancellation of the research manuscript.

13. Citation and Referencing:

A. The research must follow the American Psychological Association (APA) referencing style (7th edition), ensuring accuracy in citations and proper formatting of the reference list.

B. In-text citations should follow the format: (Author’s last name, Year), e.g., (Al-Azzawi, 2008) or (Al-Azzawi, 2008: 214).

C. References to Islamic historical sources and Quranic citations should be numbered sequentially within parentheses (1), (2), (3), and so on.

D. The final section of the research should contain a complete list of sources and references, arranged alphabetically.

14. Researchers must cite at least two previously published studies from the University of Kirkuk Journal of Humanities Studies.

15. A plagiarism check must be conducted by the university’s plagiarism detection center.

16. The researcher must pay a publication fee of 100,000 Iraqi dinars. If the research exceeds 25 pages, an additional fee of 5,000 dinars per page will be charged.

17. The editorial board conducts an initial review of the research before sending it to expert reviewers in the field. The journal is committed to informing the researcher of the final decision regarding publication. The researcher must comply with any revisions requested by the reviewers for the research to be approved for publication.

18. All research submissions and correspondence related to the journal should be sent via the journal’s official website.

Publication Rules and Guidelines for the University of Kirkuk Journal of Humanities Studies

1. The electronic version of the research must be submitted via the website(/illuk:///mrik.m./tj/m/.:sm.th) in Microsoft Word format, either as a .doc or .docx file.
2. The research should be typed using a computer with single-spacing between lines and should be between 8,000 to 10,000 words, with a maximum of 25 pages. The text should be formatted in Simplified Arabic font, size 14, on A4 paper for Arabic-language research. For research written in English or Turkish, it should be in Times New Roman font, size 14, on A4 paper. For Kurdish-language research, the Kurdfonts font should be used.
3. A brief academic biography of the researcher(s) must be submitted separately along with the research.
4. The full names of the researchers should be written in both Arabic and English, along with their current academic positions.
5. The author must provide a declaration confirming that the research has not been previously published and is not under consideration for publication in another journal.
6. Headings and subheadings should be used within the research to structure and divide its sections based on their importance.
7. A summary in both Arabic and English, not exceeding 250 words, must be included with the research.
8. Keywords should be written immediately after the abstract.
9. Tables and figures should be incorporated within the research text, numbered in order of appearance, and appropriately labeled.
10. Research extracted from a thesis or dissertation (Master’s or Ph.D.) may be published, provided that the original thesis has not been previously published or officially approved for publication. This should be explicitly stated in the research, within the references, and in the declaration.
11. The researcher must bear the financial costs associated with the evaluation process if they choose to withdraw the research and discontinue the publication process.
12. The researcher is granted a maximum period of three months to make necessary modifications to the research if requested. Failure to comply

	And “I Loved Living” Poems		

Faculty of Arts Research

Sequence	Search title	Researcher	Page Number
1	Economic Advancements In The Kingdom Of Saudi Arabia Under The Reign Of King Fahd Bin Abdul-Aziz From (1982 To 2005)	Assist. Lect. Yaseen Rasheed Faqi	714-741
2	Al-Kamal Ibn Al-Hammam’s vision of the purpose of social solidarity in his book Fath Al-Qadeer - Chapter on Zakat – Jurisprudential study	Assist. Prof. Dr . Salih Yaseen Abdul Rahman	742-759
3	A World Without a King: Political Anarchy and the Fragmentation of Mid-World in Stephen King’s The Dark Tower Series	Assist. Lect. Taib Abdulrahman Abdullah Prof. Dr. Zanyar Faiq Saeed	760-785
4	Using Needham's model in teaching equations and its effect on achievement and developing mindful learning skills among third-grade middle school students in mathematics	Assist. Lect. Hussein Sameer Maaroof koprulu	786-811
5	Analysis of the distributional and point characteristics of the wood and aluminum industry in Kirkuk city with future expectations	Salwa Ali Fadel Assist. Prof. Dr. Mahia Mohsen Hassan	812-832

1	A Study of Ambiguity in Hemingway's "My "Old Man	Assist. Lect. Ahmed Hamad Kareem Hameed	518-537
2	Investigating the Translation of Selected Qur'anic Zeugmatic Expressions	Assist. Lect. Alaa Mjren Oleiwi Dr. Hussein Khalaf Najm	538-553

Kurdish Language Research

Sequence	Search title	Researcher	Page Number
1	The Effectiveness Of Conceptual Blending In The Semantic Interpretation Of Kurdish Idioms	Kazhal Jihabakhsh Mohammed Salam Raheem Rasheed Dara Hamid Mohammed	554-577
2	Imagery In Azad Subhi's Poetry	Dr. Hazhar Faqe Sleman Hussein	578-604
3	Perception to the Senses in the Kurdish Language the Sense five Semantic Fields of the Word as a Mode	Assist. Prof. Dr. Bestoon Abubaker Ali Assist. Prof. Dr. Jwana Ahmad Hamahusen	605-632
4	Women's Problems In The Novel "The Curse Of Nawbahran" By Bakhtiar Ali	Dr. Ashti Hussein Arif	633-650
5	The Emergence Of Teaching Kurdish Alphabet And The Role Of Ibrahim Ameen Baldar In Its Development	Dr. Shadman Salar Nariman Agha	651-671

Turkish Language Research

Sequence	Search title	Researcher	Page Number
1	Iraq - An Evaluation Of Place Names In The Erbil Region From The Perspective Of Folklore	Dr. Naznaz Bahjat Tawfeq	672- 693
2	Analysis Of Kemal Beyatlı's "Cemal"	Assist. Prof. Dr. Goran Salahaddin Shokor	693-713

History Research

Sequence	Search title	Researcher	Page Number
1	The Media Role Of Women In Kirkuk 1951-1979, A Historical Study	Shaima Hassan Rashid Prof. Dr. Dilshad Oumar Abdul Aziz	242-265
2	The Political Debate Between The Arab Elements And Abu Muslim Al-Khorasani	Assist. Prof. Dr. Ali Hussein Ali	266-308
3	Reverberation Of The Political Developments In Iraqi Kurdistan In The Iranian Ettela’at Newspaper (1970-(1975	Assist. Prof. Dr. Fakher Hassan Yousef	307-339
4	The Position Of The Iraqi Communist Party On The Kurdish Issue 1934-1963 A Historical And Political Study	Dr. Salar Abdul Karim Fandi	340-378
5	The Development Of The Labour Movement In Britain 1800-1852	Prof. Dr. Ahmed Abood Abdullah	379-398
6	Saladin Puts An End To The Political, Social And Economic Chaos In Egypt, The Levant And Iraq By Unifying The Islamic Front And Liberating Jerusalem	Osman Yassin Hilal Assist. Prof. Dr. Ali Sultan Abbas	399-439
7	Scholars Of The Qur’an Who Came To Medina Through The Book “Siyar A’lam Al-Nubala” By Al-Dhahabi ((D. 748 AH - 1347 AD	Shihab Ahmed Ghafel Assist. Prof. Dr. Omid Asaad Omar	437-489
8	The Political Crises Of The Abbasid Caliphate And Their Treatment During The First Abbasid Era (132-247 (AH / 749-861 AD	Hind Muhammad Saleh Youssef Prof. Dr. Juma Abdullah Yassin	490-517

English Language Research

Sequence	Search title	Researcher	Page Number

Index of Published Research

Educational and Psychological Sciences Research

Sequence	Search title	Researcher	Page Number
1	The Impact Of Several Media Commentary Strategies On Developing The Arabic Language With Material That Reflects The Commentary And Developing Their Abstract Thinking	Assist. Lect. Aya Hassan Hadi Al-Bayati Assist. Lect. Hisham Abdel-Rumaid Al-Mafraji	1-40

Geographic Research

Sequence	Search title	Researcher	Page Number
1	Morphometric Characteristics Of Wadi Al-Ruman Basin In The Western Plateau Of Najaf Governorate Using GIS	Dr. Hamzia Miri Kazim	41-68
2	Overlap and Temporal Integration in Geographical Studies	Assist. Lect. Asmaa Hamad Sultan Prof. Dr. Kamal Abdullah Hasan	69 - 96

Qur’anic Sciences Research

Sequence	Search title	Researcher	Page Number
1	Conflict Between The Mursal Hadith And The Musnad Hadith, The Ruling And The Effects: A Hadith Study	Dr. Ahmed Kareem Yousef	97-132
2	The Imam’s Jurisprudential Colleges Are An Easy Read Within The Limits	Samira Abdullah Mahmoud Assist. Dr. Dilshad Jalal Muhammad	133-174
3	Marra Al-Hamdani And His Interpretive Views	Assist. Prof. Dr. Mahmoud Nasser Zorao	175-197
4	Guaranteeing The One Who Caused It In Islamic Jurisprudence	Assist. Prof. Dr. Bakr Abbas Ali	198-214
5	The Shining Light On The Issue Of Analogy With The Difference And Some Of Its Jurisprudential Applications	Assist. Dr. Jassim Mohammed Abdullah Ahmed Al-Mashhadani	215-241

Kirkuk University Journal for Humanities Studies

March 2025, Volume 20, Issue 1, Part 1

Issued by the College of Education for Human Sciences, Kirkuk University

Kirkuk University Journal for Humanities Studies

March 2025, Volume 20, Issue 1, Part 1
A peer-reviewed quarterly journal from the College of Education for Humanities, University of Kirkuk

A quarterly magazine issued by the College of Education for Human Sciences Kirkuk University

issn 1992 - 1179

Postal address
Iraq/ Kirkuk/ Kirkuk University
P.O. Box: 2281 and Zip Code: 52001